

DOKOŘÁN

Václav Cílek,
Amar Ibrahim
a kolektiv

NOVÉ OSTROVY

Texty o odvaze, připravenosti a odolnosti



NOVÉ OSTROVY

Oheň dál hoří a my neznáme jeho konec

Texty o odvaze, připravenosti a odolnosti

Václav Cílek, Amar Ibrahim, Miroslav Mašek,
Martina Hrnčířová, Jiří Baloun, Hynek Beran,
Miroslav Štěpán, Jan Rohovec, Jiří Návara,
Vladimíra Koutenská, Tomáš Sax, Jan Kučera,
Pavel Mlýnek, Lenka Klicperová,
Ludmila Trapková a Jan K. Šípek

Ilustrace Milivoj Husák

Václav Cílek, Amar Ibrahim a kolektiv

NOVÉ OSTROVY

Texty o odvaze, připravenosti a odolnosti

Copyright © Václav Cílek, Amar Ibrahim, Miroslav Mašek, Martina Hrnčířová, Jiří Baloun, Hynek Beran, Miroslav Štěpán, Jan Rohovec, Jiří Návara, Vladimíra Koutenská, Tomáš Sax, Jan Kučera, Pavel Mlýnek, Lenka Klicperová, Ludmila Trapková, Jan K. Šípek, 2024

Photography © Václav Cílek, Jan Reinisch, Miroslav Mašek, Jiří Kopřiva, 2024

Illustrations © Milivoj Husák, 2024

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání (první elektronické).

Odpovědný redaktor Marek Pečenka.

Obálka (s použitím fotografie Jiřího Jirouška), grafická úprava, sazba a konverze do elektronické verze Michal Puhač.

Fotografie Václav Cílek, Jan Reinisch, Miroslav Mašek a Jiří Kopřiva.

Ilustrace Milivoj Husák.

Vydalo v roce 2024 nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5, dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz.

ISBN 978-80-7675-200-9 (pdf)

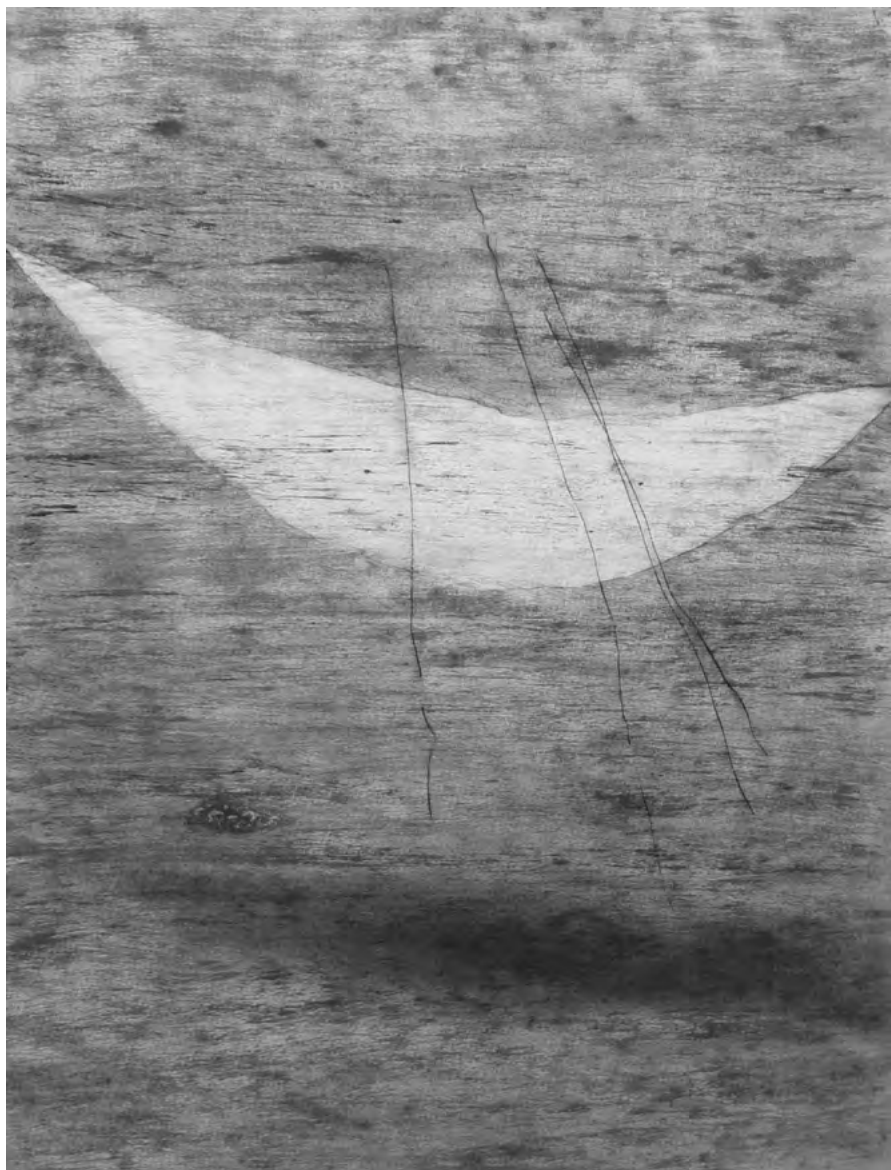
ISBN 978-80-7675-201-6 (epub)

ISBN 978-80-7675-202-3 (mobi)

(pdf – 1283. publikace, 432. elektronická;

epub – 1287. publikace, 433. elektronická;

mobi – 1288. publikace, 434. elektronická)



OBSAH

Část I.

ROKY PROZŘENÍ A ZKUŠENOSTI KRVÍ VYKOUPENÉ 11

Za sucha myslí na povodeň (Václav Cílek) 13

Cílem je odolná společnost • Tahle kniha není pro blbce • Základní scénář • Prameny a materiály • Komunální připravenost: pro koho vlastně píšeme? • Hrozinkové cvičení a vybalování nože • Jak se člověk stává architektem vlastní povahy • Přeci jenom seznam rizik • Klimatická rizika podrobněji • Technická a sociální rizika • Neurotický, depresivní pes • Dítě naděje naší žije

Další divné století (Václav Cílek) 37

Svět rozdělený na oblasti, kde panuje řád, a oblasti, kde panuje chaos • Evropa jako vojenský parazit • Klíodynamika neboli velký chod dějin • Léto hněvu: pravda faktů a pravda emocí • Snížená emoční imunita • Kaskádový efekt a dynamika složené krize • Cholera • Maslowova pyramida a hierarchie odolností • Krizový manažer a role starosty jako vyjednavče • BOB neboli evakuační zavazadlo • Evakuace • První záchranáři jsou sousedé • Nečekáme na koordinaci, ale pustíme se do ní • Hledej a zachraň • Uctívá komunikace • Jak rychle se vytvoří gangy? • Terorismus jako populární záležitost • Komunikace: sice přesně nevím, co se stalo, ale soucit bych měl ukázat • Média jsou jako malé dítě • Rizikové a krizové zpravodajství • Víc tanků, nebo soudržná společnost? • Co potřebuje tyranida? • Když není vědění, není velení

Část II.

O OSOBNÍ A RODINNÉ ODOLNOSTI 69

Čtyři pilíře fyzické odolnosti (Vladimíra Koutenská) 71

Rychlé rady málokdy fungují • Hlava • Dechová cvičení a masážní body • Byliny a sebeporozumění • Strava předchází lék • Pohyb pomáhá žít a chůze je nejlepší lék • Jedna noc bez spánku je deset dní potíží • Odolnost jako celoživotní program

Druhé jaro a odolné stárnutí (Václav Cílek) 79

Epidemie únavy ze života • Covid a změna mysli • Existenční osamělost • Problém, který nemá jméno • Druhé jaro • Vnitřní důchodová reforma • Cesty k národní resilienci

Pěstování a předávání zdrojů odolnosti

z rodičů na děti (Ludmila Trapková) 85

Hledání řádu • Životní síla je jako řeka plynoucí generacemi • Rodinná odolnost a vztahová chudoba • Objevit vlastní místo a sílu

MÁ DUŠE JE MÉ KRÁLOVSTVÍ: PSYCHOLOGIE VÁLKY A POTÍŽÍ

93

Rodina a dítě v katastrofě (Martina Hrnčířová)

95

Jsmo potomci těch nejvynalézavějších předků • Krizové fáze • Bez vedoucího je zlepšení pomalé a obtížné • Děti v potížích • Dospělí mají psychology, ale děti mají hry • Jak mluvit o smrti: být zrcadlem • Ztráta domova • Pocit viny • Přechodový objekt • Vytváření „ochránce“ • Pomoc v krizi: shrnutí • Stoici

Strach bývá horší než radioaktivita (Martina Hrnčířová)

111

Nejvíce se bojíme toho, co nevidíme • Okamžité a opožděné dopady • Monitoring radiace ve světě a v ČR • Radonové nebezpečí • Fukušima: deprese byla horší než ozáření • Černobyl: vrátili jste nám chuť do života • Jak zvládat démona radiačního strachu

Odkud se bere odvaha? (Václav Cílek)

121

Výchova k odvaze • Tři typy odvahy • Chvilka na rozmyšlení • Nežil jsi cizí život? • Lidé jsou odolnější, než jsme si mysleli • Pyrotechnická jednotka v Irsku • Rozejít se s dobou

Rituál, modlitba a meditace – duchovní krizové strategie (Tomáš Sax)

129

Podstatou této práce je přítomnost, soucit a technika • Duchovní služba pro děti • Soucitná přítomnost • Božské světlo • Středisko kontemplativní péče • Středověká soužení • O smrti ve válce, bolesti, smíření a naději • Obřady • Morálka jako způsob fungování společnosti • Člověk má veřejný i osobní prostor • Role vděčnosti • Kaplani • Rozvázání • Milosrdná smrt: jako když ze stromu spadne list

JAK VYBUDOVAT ODOLNÉ MĚSTO

151

Taktický urbanismus (Václav Cílek)

153

Život je tak jako tak riskantní záležitost • Města jsou v podstatě dobrá • Stárnoucí, zmenšující se a vyprázdňovaná města • Sociální infrastruktura • Horizontální a vertikální sítě institucí • Peterovo pravidlo • Kontrola rozhraní • Jen blázní se učí z vlastních chyb • Stavět na resilienci, ne na vedení • Radikální inovace • Krizový kout a komunikační hodina • Další svépomocná a informační centra • Voda • Energie • Jídlo • Léky • Jak se chovat, když zůstaneme uvězněni ve výtahové kabině • Bezpečnost panelového domu • Domobrana • Záchody • Město za klimatické změny • Zadržování vody v krajině, úplně nejjednodušší návod • Krizová a adaptační strategie

Energetika: můžeme spotřebovat jen tu energii, kterou vyrobíme

(Hynek Beran a Miroslav Štěpán)

181

Energetika jako civilizační síla • Město šťastné energetické budoucnosti • Tři typy energetické soběstačnosti • Fyzický a ekonomický nedostatek • Energetická vize pro Česko

Když je lékař daleko (Jiří Návara, Martina Hrnčířová a Václav Cílek) 191

Krizový cyklus • Běžné nemoci léčíme zájmem a péčí • Bezpečnostní pravidlo 1–2–3, další zásady a problém triážního síta • Osobní lékárníčka (IFAK) • Léčba dehydratace a dlouhodobého nedostatku potravy • Podchlazení • Preperské zkušenosti s podchlazením • Vojenské techniky spánku • Zdraví a smysl života

Imunita – tělo jako hrdina (Jiří Návara, Jan Kučera a Václav Cílek) 209

Velkochoch lidí • Člověk je zoologická zahrada • Bakteriální lyzáty • Rostlinné imunizátory • Další poznatky • Byliny, chronické nemoci, rezistentní bakterie • Problém mnoha látek • Začali jsme u šroubováku a skončili u vesmíru • Rezistentní bakterie, přírodní antivirotika a antibiotika • Na co mne ptala paní doktorka • Čím začít?

Základní osobní vybavení (Miroslav Mašek) 233

Bez základního vybavení ani na krok aneb Nenápadní pomocníci, kteří zachrání den • EDC je český KPZ • Hlavní předměty • Zprávy a značky • Oheň: teplo a pocit bezpečí • Další předměty • Městský survival • Pohled seniora

Oblečení (Pavel Mlýnek) 245

Z rukodělných dějin socialistického „outdooru“ • Vrstvení! • První vrstva a její základní materiály • Merino • Organická vlákna • Druhá vrstva • Třetí a čtvrtá vrstva • Zátěry a membrány • Prodyšnost: když zvenku hodně prší a do toho se zevnitř potím • Nepromokavost a její nejvhodnější kombinace s prodyšností • Struktura membrány • Klasická pláštěnka • Žipy a další „detaily“ • Co do systému vstupuje, to z něj i vystupuje • Přemýšlet o věcech

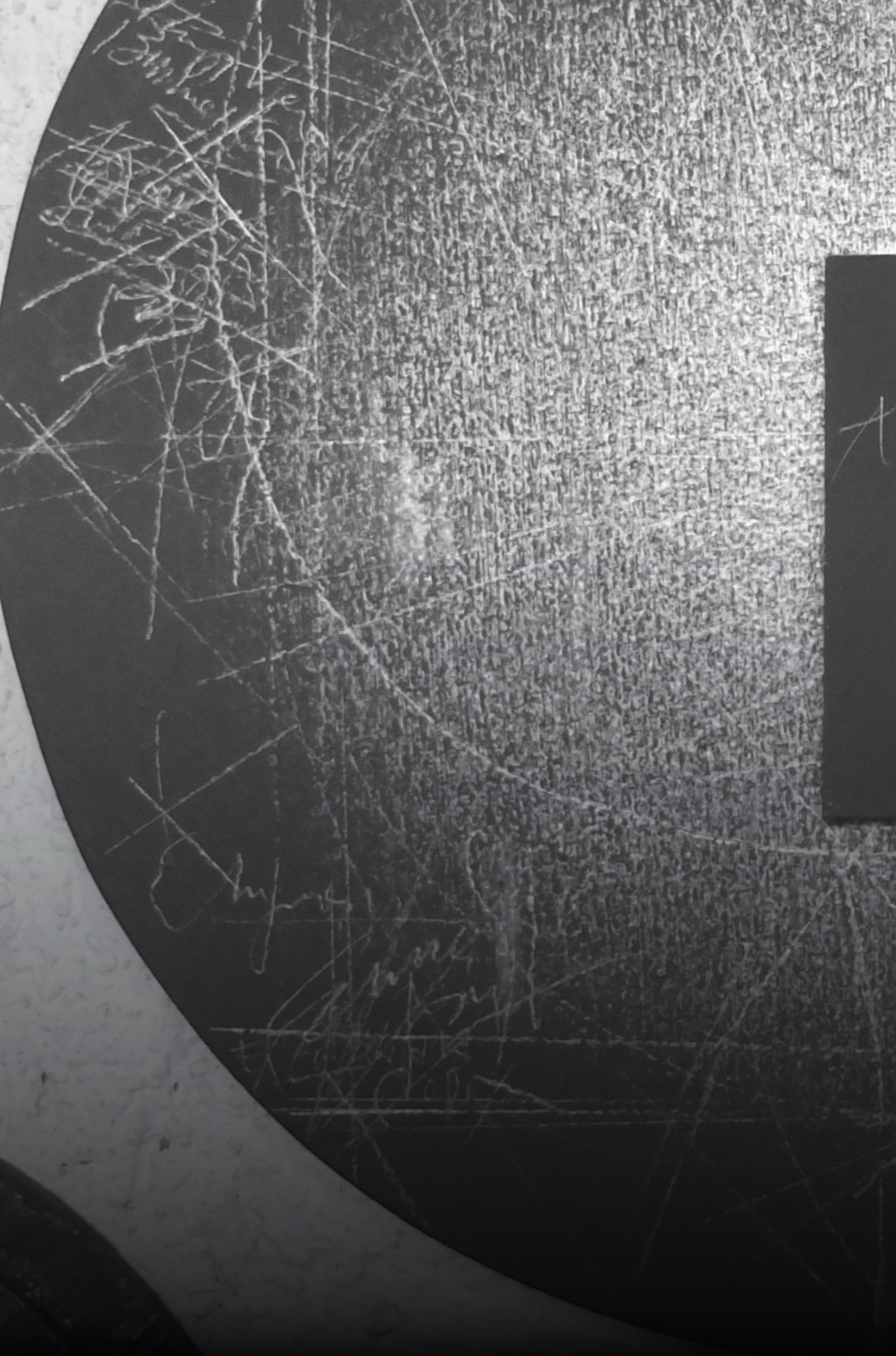
Rukověť kybernetické odolnosti (Jan K. Šípek) 261

Model ohrožení • Zálohovat, zálohovat, zálohovat! • Hniloba internetu • Jak se chovat bezpečně? • Decentralizace • Komunikace • Blackout

Začátek války na Ukrajině: odolné, neodolné město? (Lenka Klicperová) 275

Ze dne na den • Kocour Kazma v krytu • Dvě priority: přežít a sehnat jídlo • Přiletěla raketa • Horko v Bachmutu • Avdijivka

Ukrajinská zkušenost: jak totální válka mění pohled na svět i každodenní návyky (Amar Ibrahim)	287
Jasně rozdělení na „my“ a „oni“ • Evakuace a improvizace • Kurzy přežití a potřeba sofistikované branné výchovy • Předvídavost • Šťastná energetická hodina • Vytápění a vaření • Role samosprávy • Přízpůsobivost • Kryty a body nezlomnosti • Nášlapné miny • Touha mít děti • Tiché bolesti • Terapie: dělat něco užitečného • Cesty pomoci • Posttraumatický syndrom • Lidé jako my	
Běžný den kousek za frontou (Václav Cílek)	305
Velkolepý sociologický experiment • Vaření • Příprava na blackout • Osobní vybavení • Pravidlo dvou zdí • Jak pomoci válečné ekonomice • Hlasy • Malé přístavy • Ukrajinské Sudety	
Afghánská zkušenost a evakuace Kábulu (Jiří Baloun)	315
Drsná země drsných lidí • Strategické teritorium • Vnitřní bezpečnostní opatření • Raketové útoky • Mít jen nezbytné věci • Evakuační plán • Hurikánové instrukce • Co z toho se dá využít v běžném životě? • Vnější bezpečnostní opatření • Zpravodajské informace, zdravotnické zabezpečení a logistika • Co se z této části příběhu dá vzít jako poučení? • Příprava na evakuaci • Zahájení evakuace a dění na letišti • Nezbytnost jednoho informačního kanálu • Prachová bouře, panika na letišti a závěrečná fáze evakuace • Co je důležité?	
Příběhy a návody (Václav Cílek, Jan Rohovec a Jiří Návara)	339
Povzbudivý nedostatek andělů: příběh sociologa odsouzeného k smrti • Kmen emocí a instinktů je zakryt listovým slov • V Bachmutu život nekončí • Příběh jahodového semínka • Žaludy jako potrava • Pravidla sběru jedlých divokých rostlin • Višněvského mast • Báječná domácí chemie • Zesílená jodová tinktura • Další sloučeniny pro zvládání krizových situací • Žádný zázrak • Pětkrát proč? • Podívín Kurt Saxon • Gustave Le Bon: příběh duše davu • Ivo Andrić: příběh lidského prachu chyceného mezi dvěma světy • Příběh pouštní patroly: svědectví o rozpadu i naději	
Závěr. Slunko zašlo, slunce vyjde (Václav Cílek)	373
Fotografie a ilustrace	377
Cestou zrna	379
O autorech	380
Literatura	383
Ediční poznámka a poděkování	391





ČÁST I.

ROKY PROZŘENÍ A ZKUŠENOSTI KRVÍ VYKOUPENÉ



ZA SUCHA MYSLI NA POVODEŇ

Václav Cílek

*Kolem žil našeho cvalu
osidlo zas oplétá se
zpívám křičím věčnou chválu
každému kdo nepoddá se*

[...]

*Ať se stalo co se stalo
dosti zlé je že se stalo
Jeden zajde druhý přijde
slunko zašlo slunce vyjde*

František Halas, z básně „Ať se stalo“, *Naše paní Božena Němcová*, 1940

Cílem je odolná společnost

Když mělo v roce 2012 dojít ke konci světa, říkali jsme si spíš, že konec světa už nastal, ale my jsme si toho nevšimli. Měli jsme totiž pocit, že se něco změnilo v jakémsi skoro nepopsatelném „vyzařování světa“ a že je třeba přemýšlet o tom, jak se máme chovat za krize a v obnovujícím se světě po ní. Cílem totiž není přežít, ale položit solidní základy nového světa. Výsledkem byla kolektivní kniha *Tři svíce za budoucnost* a na ní navazující soubor různých popisů a názorů *Něco se muselo stát*. Nový svět vzniká tak, že se ten starý vyprázdní, zmizí z něj peníze, kultura a kus slušnosti, pak se vlastní vahou zhroutí a opět povstane.

Začínalo být zjevné, že potřebujeme typického preperského¹ průvodce, v němž budou, pokud možno vyváženě, zastoupeny psychologická i praktická příprava na krizi.

1 Preper je člověk, který nevěří na bezchybný chod světa, a proto se připravuje na zvládání budoucích možných krizí. Prvními prepery mezi savci byly třetihorní veverky, které si dělaly zásoby jídla do špatného počasí. Moderní preperství jako praktický, ale i mentální postoj začíná v Americe 19. století při kolonizaci západu. Současné preperství je i životní filozofie opatrné nedůvěry vůči institucím a proměnám doby s důrazem na soběstačnost i funkční jednoduchost. Heslo KISS – Keep it simple, stupid! / Dělej to jednoduše, blbe! – vzniklo v prostředí amerických mariňáků už v 60. letech.

Ta má vždy složku „duše“, složku „znalosti a dovednosti“ a složku „potřebné věci“. Teprve v roce 2018 se nám díky prakticky založenému Ferdovi Šmikmátorovi podařilo sestavit knihu *Ruka noci podaná*, které se zatím prodalo asi dvacet tisíc kusů a v knihovnách ji četlo kolem sto tisíc lidí. To nepíšeme, abychom se chlubili, ale abychom ukázali, že svět mezitím vycenil zuby a lidé si to začali uvědomovat.

Ruka noci podaná byla založena na typickém preperském přístupu, že z města poničeného krizí má člověk utéct do přírody či na chalupu a začít zde v potu tváře sázet brambory a budovat svět podobný americkým osadníkům Divokého západu. Jenže při koronavirové epidemii na chalupy odjelo mnohem méně lidí, než kolik odjet mohlo. A pak zde byl příklad Ukrajiny, kde lidé zůstávali ve vybombardovaných městech, protože neměli kam jít nebo nechtěli odejít na neznámá místa, kde nikoho neznali. Nechtěli umřít sami a daleko.

Uvědomili jsme si, že je třeba zabývat se městem za války či hluboké krize a že toto uvažování se týká nejenom jedinců, ale také municipalit a obecně státu, že nestačí umět rozdělat oheň křesadlem, i když i to je skvělé cvičení v samostatnosti. Bylo třeba se zamyslet nad městem z hlediska války, odjet třeba do Bachmutu a na vlastní oči vidět tu nejvíc civilní, neheroickou a neválečnou stránku života. Nemá cenu ptát se starosty ukrajinského města, kolik životů stál raketový útok na tržišti, ale jak za této situace řídí město. Už se nejednalo jen o schopnosti jednotlivce či rodiny, ale celé ulice, čtvrti, města či regionu. Kdysi jsme začínali obavami a beznadějí, ale mezitím nám biolog Petr Tureček řekl, že jediný zodpovědný postoj je optimismus. V našem pojetí to znamená odvážné, a tedy nadějně překonávání jinak pesimistické situace.

O své zkušenosti se s námi dělily desítky lidí z různých zemí. Mnoho zde přežitých zkušeností je doslova zaplacených krví. Třeba jenom na udušení či otravu oxidem uhelnatým ve špatně větraných místnostech, kde pracovala elektrocentrála či hořela plynová kamínka, přišlo na Ukrajině o život několik set lidí.

Tato kniha vznikala spontánně. Sešli jsme se, popovídali jsme si a začali se ptát. Odezva byla skoro neuvěřitelná. Hlásili se nám další a další lidé se svými historkami, dovednostmi a podivnými výrobky lidové, krizové tvořivosti. Samotný autorský kolektiv vznikl samoorganizujícím se, ale přesto neočekávaným způsobem. Nejmladšího a nejstaršího přispěvatele od sebe dělí 60 let a kmenoví autoři této knihy pochází z tak různých oblastí, jako je misionářská stanice v Amazonii, školní pozemek na Vysočině, cizinecká legie v Mali či generální štáb nejmenované malé země. Tito lidé prošli jezuitskými exerciciemi, permakulturní zahradou, boji v Bachmutu i školením CIA. Myslím, že podobná situace se již v rámci mého života opakovat nebude.

Tahle kniha není pro blbce

Každá situace je jedinečná a obvykle se nedá přenést na jinou. Je zapotřebí o ní uvažovat. Uveďme příklad. Vynikající znalec přežívání v přírodě a různých způsobů lovu Edward Nickens v kapitole o nožích jasně píše: nikdy nepoužívej koženou pochvu, protože saje vlhkost a nůž ti zrezaví. Pokud o věci víte málo, tak se tím řiďte a kupte si nerezový nůž v dobré pochvě z plastické hmoty, co má dole dírkou, aby voda mohla vytéct. Jenže jsou mezi námi milovníci tradičních uhlíkatých ocelí, které sice reznou, ale mají lepší řezné vlastnosti než moderní chrom-vanadová ocel. Také se dají lépe ostřit. Pro pokročilejšího „zálesáka“, který se rád stará o svůj nůž a nosí s sebou malý brousek, je mnohem osobnější a také hezčí řešení² osvědčený reznoucí nůž, na němž je vidět, že byl často používán, v kožené pochvě, do které si utíráte zamaštěné ruce.

Skoro všechny zde uváděné příklady a návody, zejména co se týče léčení, se hodí jen do určité, obvykle vypjaté situace, kterou musíte sami vyhodnotit. Třeba jodovou tinkturu nebudu pít, když mi dojde rum, ale pět kapek na šálek vlažné vody mi pomůže při náhodném výbuchu jaderné bomby kousek za barákem. Med má sice antiseptické účinky, ale bývá znečištěný cukrovými krystalky, kolem kterých „se rojí“ bakterie. Nejedem preper má doma nádrž s tisíci litry benzínu nebo nafty. Máme jej pochválit za připravenost, nebo se sousedsky ptát, jak to dopadne, když vypukne požár?

Život je zvažování rizik a pravděpodobnostní úvaha, kterou za nás nikdo jiný neudělá. A kromě toho tady je něco, čemu můžeme podle svého založení říkat třeba Osud, Štěstěna či Prozřetelnost.

Základní scénář

Ze všechna bláznovství králů jsou vždycky Řekové biti.

Horatius, *Listy* 1,2,14

Vojáci, policisté a hasiči jsou zvyklí ptát se, jaký je úkol a na jakou situaci se mají soustředit. Nelze jim říct, že nevíme, co se bude dít, nebo je odbýt vojenskou poučkou, že vojska vždy cvičí na válku, jaká už byla, ne na tu budoucí, či citovat postřeh Marka Twaina, že se vždy připravujeme na jinou kalamitu, než jaká nastane. Takže jsem vymyslel tato zadání:

2 Výtvarník a umělecký úderník (stachanovec) František Skála mi jednou řekl, že kdyby ztroskotal na pustém ostrově, opatřil by si zbraně a pak je zdobil. Dobré zbraně jsou ve všech kulturách světa zároveň šperkem.

- Za deset let vypukne válka mezi USA a Čínou. Státy NATO a EU nebudou rozvráceny vojenskou operací, ale hybridní válkou, která povede k masivnímu blackoutu subkontinentálního měřítka.
- Klimatická změna současně probíhající na více kontinentech přinese hlad do Indie či jiných lidnatých států. Naši zemědělci chytře využijí vysokých cen potravin a s vidinou zisku prodají, co bude možné. O rok později nastane hlad doma.
- Amerických dolarů je natištěno tolik, že pokud se jich lidé a banky všude na světě v mimoamerickém světě začnou zbavovat, mohou se začít hroutit americké ekonomické pilíře a v domino efektu evropské finance.
- AI (spíš AGI, obecná AI) omylem přeruší dodavatelské vztahy nebo rozvrátí směnné kurzy. Každý se přece učí chybami, ne?

Jinými slovy pracujeme se scénářem, že velký problém (SHTF³) je někde ve vzduchu, ale že máme několik, možná deset let času, abychom se na něj připravili. Nejspíš čekáme nějakou nepravděpodobnou shodu okolností,⁴ koktejl namíchaný ze zjištěné naivní ekonomiky, vysílené energetiky, zlovolných virů či potravinové krize způsobené počasím. Schválně nemodelujeme skutečně velkou krizi, protože to bychom pak spíš psali modlitební knihu, což je jiný žánr. Postupujeme podobně jako např. banky při zátěžových testech nebo NATO při armádních cvičeních, která modelují jen tak velký problém, jaký se dá ještě zvládnout.

Prameny a materiály

Když je moře klidné, může být kormidelníkem kdokoli.

Lucius Aeneus Seneca, *Listy Lucilioví* 85,29

Základem této knihy je životní zkušenost. Ta je dvojího typu. Jednak jako osobní zkušenost autorů, často pracně, draze a bolestivě sesbíraná během reálných akcí. Kdo by měl víc vědět třeba o chování preperských skupin než Amar Ibrahim, který s nimi roky pracuje, kdo by měl víc vědět o Integrovaném záchranném systému než generál

3 SHFT je zkratka „shits hits the fan“, která doslova a bez příkras v preperském slovníku znamená „hovno vržené do větráku“, v zemědělské praxi je „fan“ rovněž rozmetač tuhých hnojiv.

4 Čerti chodí ve skupinách, odborně se mluví o složené krizi (*compound crisis*, *polycrisis*). Historicky např. v Čechách pozorujeme opakovaný případ složené či vyvíjející se krize podle schématu: špatné počasí (obilí shnije na polích) – nářky na drahotu (ekonomická krize) – hlad – mor v oslabené populaci – povstání či válka (podrobněji v několikasetstránkové monografii Zdeňka Vašků a kolektivu z roku 2023 *Kniha o klimatu zemí koruny české* sestavené na základě 45 tisíc kronikářských výpisků).

Miroslav Štěpán, který jej uváděl do praxe? Osobní zkušenost však rovněž může být přenášena vyprávěním, jako u obyvatel ukrajinských měst či stále častěji na YouTube a dalších kanálech. V následujícím textu mnohokrát zazní to, co jsme od lidí slyšeli.

Kromě toho jsme za posledních patnáct let shromáždili papírovou a zejména elektronickou knihovnu čítající asi 1 500 titulů včetně zhruba stovky preperských knih a jsme připraveni ji sdílet. Toto množství literatury se nedá učít, ale dají se z něj vybrat důležité tituly, a hlavně kombinovat různé zdroje, které se jinak nepotkávají:

1. Čistě preperské knihy obvyklého, nezbytného obsahu.
2. Armádní příručky, které sice pro běžného člověka mají jen omezenou hodnotu (jak splynout s davem, jak se chovat za náletu), ale skoro vždy vycházejí z mnohaletých zkušeností velících důstojníků. Lepší jsou spíš starší prameny, kdy vojáci žili a bojovali třeba ve vietnamské džungli, zatímco později vyjízděli v konvojích z opevněných základen a nepřítelé viděli jen v zaměřovači. Britové s dlouhou a barvitou koloniální historií třeba búrských válek mají z našeho pohledu víc zkušeností než Američané. Navíc situaci vidí prizmatem humoru, ne tragédie.
3. Krizové příručky pro obyvatele a návštěvníky země. Třeba turecká krizová příručka velmi důkladně popisuje zemětřesná rizika. Naprosto správně začíná tím, že nejprve musíte zkontrolovat kvalitu budov, což se v praxi vůbec nedodržovalo. Při zemětřesení z února 2023 zahynulo 50 tisíc lidí, 160 tisíc budov bylo zničeno či vážně poškozeno, dalších 60 tisíc budov muselo být strženo. Postižená oblast měla plochu Německa. Na tuto obrovskou událost jsme po několika dnech na rozdíl od 2,3 milionu nových bezdomovců zapomněli, přitom naučný potenciál pro krizové řízení municipalit je značný.
4. Historické prameny týkající se zejména běžného civilního života za války. Výborně je zpracován každodenní život během americké občanské války a za první světové války. Situaci v Sovětském svazu popisuje ve svých pozoruhodných válečných zápiscích Vasilij Grossman. Američané zpřístupnili mnoho dobových dokumentárních filmů např. o životě v Appalačských horách nebo o prachových bouřích 30. let. V ruském prostředí nedávno silně rezonoval příběh Agafie Lykovy, která desetiletí žila sama (či s geologem Peskovem) v sibiřské tajze. Mnoho dokumentů je třeba hledat jako „village life“ a nečekat technické popisy, spíš si všimnout toho, jak lidé žili a jak se chovali.
5. Vědecké a úřední materiály týkající se klimatických scénářů budoucnosti a plánování resilientních⁵ čtvrtí a měst.

5 Resilience je schopnost vydržet zatížení a po krizi se vrátit do stavu blízkého situaci před krizí. Česky se překládá jako odolnost (ve smyslu pružné odolnosti rákosového stébla) či houževnatosti. Houžev pro vázání vorů se dělala z kroucených smrků, které musely vydržet průjezd těžkého voru vltavskými peřejemi.

6. Knihy o psychologii přežívání s klasickými tituly Al Sieberta, Martina Seligmana, Johna Leache, Garyho Kleina či Jona Kabat-Zinna.
7. Knihy o zahradě, potravinách a řemeslech. V našem prostředí je tato literatura bohatě zastoupena desítkami příruček z nedostatkových let 1960–1980. Velmi mnoho evropských, často německých a skandinávských, receptů se dochovalo v USA, kam v 19. století přišlo s evropskými kolonisty. Ti žili ještě v 50. letech na vzdálených farmách, kde žili soběstačným životem, jaký byl v Evropě dávno opuštěn. Carla Emeryová (německý tatínek, narodila se za velké deprese, žila v Montaně a Texasu, jak typické!) sepsala 700stránkovou knihu *The Encyclopedia of Country Living*, asi nejdokonalejšího praktického průvodce amerického farmáře.⁶
8. Jako nejméně užitečná se jeví většina vědeckých článků v respektovaných časopisech, u nichž se ztrácí lidského měřítko a užitečnost ustupuje hantýrce žadatelů o granty. Elity daně vymýšlejí a prostáči, jako my, je platí. Naproti tomu v záplavě knih se dají vybrat jedinečné tituly. Některé z nich jsou uvedené v anotovaném seznamu literatury.

Dějiny vnímáme jako sinusoidu, jako posloupnost růstů, stagnací a úpadků a myslíme, že se s tím nedá mnoho dělat – snad při růstu myslet na budoucnost (říkalo se „za sucha myslí na povodeň“) a při krizi zmírňovat utrpení. *Doomsday preppers*, prepeři posledního soudu, očekávají apokalypsu, ostatní prepeři podle své náтуры menší či spíš větší civilizační problémy, a nechtějí se přitom stát „zombie“, což jsou v preperské hantýrce lidé, kteří nemyslí na budoucnost a pak bez cíle, účelu a rozumu pobíhají a neví, která bije. A protože možných rizik je mnoho a naše povahy oplývají realismem i optimismem různou měrou, i zdrojů je široká škála, aby si každý mohl něco vybrat. Základní seznam je uveden v závěru knihy.

Komunální připravenost: pro koho vlastně píšeme?

Celkem vzato byl můj tehdejší život vhodnou přípravou pro budoucnost, neboť vyžadoval, abych se měl neustále na pozoru, vše pozorně sledoval, všímал si nálad a rozpoložení mysli ve svém okolí, abych vnímal rozpory mezi slovy a skutky, udržel si odstup a měl se na pozoru před náblými projevy přízně.

Rudyard Kipling, *Něco o mém životě*,
přel. Rudolf Chalupský, Dauphin 2017, s. 32

⁶ Nemůžeme knihu přetřítit odkazy, ale z novější literatury určité proslulosti dosáhla kniha Abigail Gehringové z cyklu „Back to Basics“, mezi americkými prepery jsou proslulé knihy Clauda Davise (*The Lost Ways*) a úplně neuvěřitelná je edice asi 200 brožurek Storey's Country Wisdom Bulletin, které podávají návod na koupi pozemku, broušení sekýry, postavení boudy pro psa apod.

Původní preperství bylo záležitostí celé společnosti. Ve starém Egyptě docházelo každých několik let k menším průtokům Nilu a každých několik desetiletí k několikaletému suchu. Jedním z hlavních základů státu se v hladových letech staly sýpky pro místní obyvatelstvo a armáda určená na vnější ochranu. A to celé se zastrčilo propracovaným náboženským systémem. Výsledkem byla pozoruhodně stabilní společnost, která se i tak nevyhnula nájezdům Chetitů, Peršanů a Římanů, vnitřním nepokojům a dvěma velkými přechodnými obdobími, kdy byla hlavně následkem sucha rozvrácena centrální struktura státu, ale periferie bez rdousivého vlivu byrokratií z Memfidy se někdy i za této situace dokázaly nečekaně rozvinout.

Podobné „preperské“ tendence mělo mnoho dalších civilizačních okruhů. Na našem venkově jsou jejich svědectvím např. kontribuční sýpky z doby Marie Terezie a Josefa II., v nichž bylo uskladňováno obilí, aby na jaře mohli poddaní sít, zatímco dřív se stávalo, že po nízké úrodě všechno obilí snědli přes zimu. Možná budeme jednou vděční za betonová síla, se kterými si dnes nevíme rady. Mohla by se opět stát strategickými objekty.

Pod vlivem dobrodružné literatury a později filmu se preperským hrdinou stal odvažný jednotlivec, ale mnoho příkladů z reálného života ukázalo, že k přežívání potřebujete hlavně rodinu a kamarády. Když jste z levantského pobřeží nebo Blízkého východu, je to tak samozřejmé, že o tom ani neuvažujete. Osamělý preper bývá smutný případ odvážného člověka, který vydrží první krizi, ale pak nemá proč žít. Třeba americké preperské weby se od 80. let rychle posunuly od rambovských, polovojských úvah k měkčím rodinným a komunitním návodům.

Slovo komunitní je odvozeno od slova komunita, což je skupina lidí, které většinou spojuje nějaký životní názor a společný zájem. Komunita je obvykle věcí dobrovolné volby. Slovo komunální má stejný základ, ale znamená něco jiného. Komunální svoz odpadu se týká každého, ať už si o světě myslí cokoliv. Uvědomili jsme si to při práci v energetické komisi. Malá energetika totiž může být individuální, když sami spotřebujete energii, kterou si vyrobíte. Může být sousedská, když ji sdílíte s pár okolními domácnostmi. Může být komunitní, když vytvoříte energetické družstvo (tak i elektrifikace počátkem 20. století začala), anebo komunální, když jste napojeni i s celou čtvrtí třeba na teplovod z Mělníka.

Právě u energetiky je dobře vidět, že potřebujeme skloubit velkou národní energetiku typu JE Temelín s místní teplárnou, se sousedem, co má občas přebytky elektřiny, a s vlastními kamny na dříví. Něco podobného platí i pro přípravu na krizi. Začínáme u sebe a plánujeme třeba tajně pro celou rodinu, ale pomůže, když má čtvrt vlastní zdroj vody a lékárnu je možné otevřít i za blackout. Ale i na národní úrovni dané legislativou a logistikou konkrétní země je jenom dobře, když funguje Integrovaný záchranný systém, alespoň minimální krizová komunikace a zpravodajství či zásobování nemocnic naftou do elektrocentrál.

Hrozinkové cvičení a vybalování nože

Vezmeme tři čtyři hrozinky, položíme si je na dlaň, cítíme jejich váhu. Prohlédneme si barvu a strukturu. Mneme je mezi prsty, cítíme vnitřní strukturu, prosvítíme je, vnímáme světla a stíny. Položíme si je na rty, cítíme jejich povrch, pomalu koušeme. Chut na začátku je jiná než na konci, polykáme a celou dobu je vnímáme. Takhle vypadá jedno ze základních cvičení pozornosti (*mindfulness*).⁷ Anebo si řekneme, že tohle cvičení je pěkná pakárna, objednáme si nůž, postupně jej rozbalujeme, všímáme si krabičky, pak na noži hodnotíme úplně všechno a natočíme o tom neuvěřitelně nudné video, jakých je YouTube plný. Opravdovým cvičením pozornosti však je třeba to, když se ze dřeva snažíme vyřezat lžíci, a ještě to neumíme. K tomu slouží speciální prohnuté lžícové nože.

Dobrým příkladem, jak funguje pozornost typu *mindfulness* je dětské hřiště. Téměř vždy má výbornou atmosféru, což způsobují nejenom rodiče a prarodiče i samotné děti, ale snad hlavně zvláštní druh pozornosti, který je vázán jen na dětská hřiště. Sledujete své dítě, soustředěně, ale velice laskavě. Přitom vnímáte ostatní děti, radši na ně nesaháte, abyste nebyli za úchylna, ale když je zapotřebí, okamžitě pomůžete, protože i cizí děti jsou určitým způsobem vaše. Nevedete politické rozhovory. Pokud si chci představit novou, dobrou společnost, tak ji vidím jako dětské hřiště na jaře.

Dobrodruh a zřejmě pašerák zbraní Ragnar Benson popisuje další, velice přirozený příklad pozornosti. V severní Keni zaměstnával somálské stopaře. S údivem si uvědomoval jejich pečlivost při pozorování detailů. Třeba pro tvar kmene baobabu, který je pro svůj nápadný vzrůst dobrým orientačním bodem, měli víc jak deset názvů. Člověk měl paměť přirozeně vytrénovanou tak, že si slovo od slova zapamatoval několikařádkový popis. Odešel 30 km do buše, a když poprvé v životě uviděl kmen popsaneho tvaru, věděl, kudy má dál pokračovat. Podle průběhu starých cest na našem území, které se často dotýkají svahů nápadných kopců, se domníváme, že podobné krajinné pozorovací schopnosti bývaly i u nás běžné. Dobrému pozorovateli stačilo mít v hlavě itinerář tvarů kopců a bez vyptávání mohl cestovat od Jadranu až k Baltskému moři.

⁷ Chaskalson, M. (2011): *The Mindful Workplace. Developing Resilient Individuals and Resonant Organisations with MBSR*.

Během posledních asi deseti let se ukázalo, že politiky na vyšší úrovni (např. ministři) vůbec nemá cenu otravovat nějakou přípravou na krizi. Mají své osobní zájmy, musí soupeřit s kolegy z vlastní rozhádané a nejednotné strany, a ještě to nějak uhrát s opozicí. Na obecné dobro nemají čas. Trochu jiná situace už je u některých hejtmánů a zejména starostů. Tady zájem i konkrétní kroky třeba ohledně nouzového využití místního prameniště nebo zabezpečení regionální energetiky rostou. Z hlediska tzv. obyčejných lidí pozorujeme zejména po energetické krizi roku 2022 velký, někde až obrovský růst zájmu o vlastní či místní soběstačnost.

Takže píšeme především pro běžné lidi našeho typu, aby si počítli a něco zajímavého, neřku-li důležitého, se dozvěděli. Zároveň ale cílíme na samosprávy a možná i o trochu výš, protože máme pocit, že nás čekají nelehké doby, jejichž dopady se dají při správné organizaci života lépe zvládat. Hlavně proto se někteří naši spolupracovníci vydali na Blízký východ, Ukrajinu, Afghánistán i do ještě vzdálenějších míst.

Jak se člověk stává architektem vlastní povahy

Neboť podle toho, zda volíme dobro, či zlo, máme určitou povahu, nikoli podle toho, jaké máme mínění.

Aristoteles, *Etika Nikomachova*, 1109 b30–31

Expertí píší seznamy rizik v důvěře, že si seznam někdo přečte – i to se doopravdy stává – a pak z něj vyvodí nějaké důsledky. Jenže to nedělá ani většina lidí, natož instituce, které by to dělat měly. Je to způsobeno tím, že jsme všichni zahlcení informacemi, úkoly a starostmi. Čím víc jich je, tím méně jsme ochotni přidávat si další fyzickou nebo emoční zátěž. Někdy je lidem jednodušší říkat, ať se proboha na nic nepřipravují, ale až půjdou do samošky, ať si koupí balíček rýže navíc. Na druhou stranu, když se návyk na jednodušší život stává přirozeností nebo opakovaným cvičením, tak už skoro nepřekáží.

Snad každý zná uvedený pokus, ale potřebuji jej zde opakovat. Při psychologickém experimentu děti dostaly na výběr, zda sní bonbon hned, anebo až za chvíli. Ty, které byly schopné si spotřebu odložit, se za dvacet let nato staly úspěšnější skupinou než lidé typu „z ruky do úst“. Platí to zřejmě i pro státy a civilizace. Lidé s tzv. zdravým životním stylem se stávají lepšími prepery už jenom proto, že si navykli nepodřizovat se běžným každodenním rozmarům. Klíčem k preperství je pravděpodobně schopnost si něco odpustit a běžně doporučeným tréninkem je už několik staletí každý den udělat něco, do čeho se člověku nechce. Skauti by navíc měli každý den udělat něco hezkého, i to je dobrý trénink, který svého nositele a s ním kousek společnosti ozdravuje.

Tady jsme již daleko od původního pojetí prepera jako někoho, kdo si umí ob-
táhnout ostře nabroušený nůž na vlastnoručně nalezeném choroši, jak to doporučo-
val Nikolaj Veržilín. Návrat k základům, k jednoduchosti žití se zde stává životním
postojem, který přináší nové výzvy i radosti. Když mluvím s lidmi a pozoruji vlastní
nedokonalé pokusy, většina z nich by neměnila, protože mají pocit, že takto žijí víc
naplno. Jsou ve styku s hmotou, která se jako normálně vzpírá, ale dotyk dřeva či uh-
líkaté oceli ničím nenahradíš! Méně se nudí a víc přemýšlí, než něco udělají, už jen
z toho důvodu, že špatně uříznuté prkno neslepíš. Znají hodnotu materiálů, což se
dobře pozná třeba na výběru bot. Dotýkají se světa, žijí s ním, nepodobají se AI. Znají
cenu kamarádství a umí se dívat do táborového ohně, který spaluje úzkost duše. Ne-
divíme se pak, že mezi prepery (ale také truhláři, trempy, špatnými hudebníky pro ra-
dost a lidmi, kteří se narodili jako bojovníci) je velice málo narkomanů.

Přeci jenom seznam rizik

Ti, kdo mají jiné věsti, nemohou je dovést jinam než tam, kam sami jdou.

Petr Chelčický, *Sít víry pravé*, II/28

Seznam rizik je věc, kterou nemůžeme přeskočit, ale která má jen omezenou hod-
notu. Ta se dá zvýšit tím, že si uvědomíme svoji vlastní situaci, tedy rizika, která se
nás týkají. Pokud žijete třeba v kanálu, dejte si pozor na přemnožené potkany či po-
vodeň, ale ne na pád akciových trhů. Navíc podobně jako v lese postiženém kůrovco-
vou kalamitou společnost nemusí podlehnout jednomu nebezpečí, ale spíš ji oslabí
a rozloží hned několik různých menších příčin. To je přesně situace této doby a na-
šeho světa. Možná to není kolaps, ale jen pozvolnější a občas skokový rozklad, které
však poskytnou úživný substrát dalšího civilizačního cyklu.

Rizika můžeme rozdělit orientačně a nepřesně na vnitřní a vnější. Hlavním vnitř-
ním rizikem je podle našeho názoru ztráta soudržnosti a hlavním vnějším rizikem
jsou sociální dopady klimatických změn. Ale popořadě.

Všude v západním světě posledních dvacet let dochází k tomu, že několik procent
obyvatel bohatne a pracující většina buď má v reálných příjmech o něco málo větší
výdělky, ale častěji stagnuje, nebo chudne. Znamená to, že „motor“, který čerpá
zisky z velké masy lidí k malé části společnosti je čím dál efektivnější. Součástí to-
hoto vylepšovaného peněžního systému je ovládnutí či velký vliv na média a pro-
vázání s politickými stranami, kterým pomáhá z drobků svého zisku investovat vo-
lební kampaně. Sílí pocit, že systém politických stran je krunýřem, který nás tiskne
čím dál víc. Zatím moc neprotestujeme, protože se nám nedaří zle. A důvod, proč

Každá doba zápasila s chaosem. V grotě Trojského zámku v Praze je vyobrazen nestvůrný Týfón, který byl vržen do propasti, a aby neunikl, bohové jej zatížili Sicílií. Týfón nezhylnul, ale občas se zlobí a tehdy soptí Etna (foto V. Cílek).



se nám nedaří zle, spočívá v tom, že energie a tím i výrobky a potraviny jsou zatím poměrně levné, protože je získáváme hlavně za cenu spalování fosilních paliv. Každý rok či dva spalujeme množství ropy, plynu a uhlí, které příroda ukládala zhruba milion let. Žijeme ze zemské renty, ale je třeba vědět, že se jedná o druh dlouhodobé hypotéky, kterou teprve začínáme splácet.

Základní vnitřní nestabilita systému je způsobena přílišným důrazem na peníze, což je jinak užitečné materiální a informační médium. Úsilí vydělat se kombinuje s původně americkým snem o úspěchu a reklamní ideologií, podle níž jsou peníze mírou štěstí.⁸ Takže když si nahrabu víc peněz, mám teoreticky větší nárok na spokojenost sám se sebou a na štěstí. Ve skutečnosti to takhle nefunguje. Známe dost bohatých lidí a jejich obavy, přetvářky a strachy na to, abychom věděli, že vyrovnanosti a spokojenosti dosáhlo jen velice málo z nich. Nicméně z rozjetého „stroje“ nelze za jízdy jen tak vystoupit.⁹ A jízda to je čím dál rychlejší.

Vezměme si například jev, kterému ekonom Albert Edwards z prastaré banky Société générale říká *greedflation*, což můžeme přeložit jako inflaci způsobenou chtivostí.¹⁰ Jedná se o neopodstatněné zvyšování cen, které výrobci svádí na válku na Ukrajině nebo na cokoli jiného, co právě viděli ve zprávách. Cílem je zvýšit zisky podnikatelských elit a to lze jen za cenu ochuzení většiny. Ta si je toho třeba při nákupu potravin vědoma a začíná si stěžovat. Roste napětí. Systém to vidí a snaží se vy-

8 Štěstí můžeme definovat jako nepřítomnost neštěstí. Na rozdíl od spokojenosti to je chvilkový pocit. Řecký výraz podobný našemu slovu „štěstí“ – *eudaimonia* zhruba znamená plný a bohatý život.

9 O období po roce 1950 či až po roce 2000 se hovoří jako o další fázi antropocénu, tedy období, kdy se člověk stává klimatickou a geologickou silou, a používá se pro něj výraz velké zrychlení (*great acceleration*).

10 Hamižnost je chtivost peněz, slovo vzniklo z starohornoněmeckého „hemisch“, kde znamená lstivý, zákeřný.

tvářet informační mlhu. Anglický spisovatel K. G. Chesterton kdysi napsal, že na anglických středních školách se chlapci učí nelhat, ale ne říkat pravdu.

Nesnažím se podat nějakou kritiku společnosti či politiky, ale popsat stav, abychom věděli, na co se můžeme připravit. Zatím to vypadá na postupné ochuzování většinové společnosti, vytěšňování lidí, kteří nejsou součástí „stroje na obohacování elit“, využívání až vykrádání vnitřních zdrojů, takže veřejné finance se stále víc podobají vybydlenému domu bez rezerv a stát prázdné slupce od vyžraného melounu. Tedy je blíž k sociálnímu konfliktu, greedflation může pohřbít svoji vlastní formu kapitalismu a stát má zároveň mnohem menší možnosti, aby pomohl svým občanům. Ve veřejném prostoru se objevují slova, jaká jsme již léta neslyšeli: kolaps dolaru, měnová reforma, státní bankrot. Po pádu velké banky Credit Suisse jsme si říkali: komu v Evropě se ještě dá věřit, když zklamal i švýcarský bankéř, který jinak ustál všechny konfliktní situace 20. století?

A pak tu je další vážná záležitost, jíž je kupování času. Jeden český počítačový specialista mi řekl, že po letech musel odejít z Francie, protože se bál toho, že tamější vláda, podobně jako většina evropských vlád, před sebou hrne problémy, které neřeší. Jejich váha je taková, že jednou pod ní mohou pohřbít celou zemi. V pozdně antických ezopských bajkách čteme: „Prométheus kdysi ukázal lidem z Diova rozkazu dvě cesty, cestu svobody a cestu otroctví. Cesta svobody byla ze začátku drsná, neschůdná, srázná a vyprahlá, posetá trním a plná nebezpečí, ke konci však vedla po rovné pláni, byla pohodlná a procházela sady plnými ovoce, všude bylo dost vláhy, aby všechno strádání bylo zakončeno odpočinkem. Cesta otroctví vedla nejdřív po rovině, byla plná krásných květů a pohled na ni byl příjemný, zkrátka rozkoš nad rozkoš, na konci však byla neschůdná, tvrdá a příkrá.“

A ze světa ezopských bajek ještě jedna stojí za zaznamenání: „Rybář lovil v řece. Rozestřel síť tak, že přehradil řeku od břehu ke břehu, na provaz přivázal kámen a tloukl jím do vody, aby ryby před ním utíkaly, přestaly dbát na opatrnost a chytily se do ok v síti. Uviděl ho kdosi z okolních obyvatel a káral ho za to, že kalí řeku a brání jím napít se čisté vody. A on mu odpověděl: ‚Kdybych nedělal v řece takový zmatek, musil bych zemřít hladem.‘ A takové to je i ve veřejném životě: vůdcům lidu se žije nejlépe tenkrát, když se jim podaří rozpoutat ve vlasti neklid.“¹¹

Ptám se vězeňského psychologa, jak chytří jsou i ti vězni, kteří neumí pořádně číst a psát. Říká, že mnoho z nich je velice schopných, říkají tomu „street-smart“, a že

11 Neodolám, abych ještě jednu bajku nepřidal: „Řečník Démádés mluvil jednou v Athénách na veřejném shromáždění, a protože ho spoluobčané neposlouchali příliš pozorně, požádal je, aby mu dovolili vyprávět ezopskou bajku. Když s tím souhlasili, začal: ‚Jednou šli spolu Déméter, vlašťovka a úhoř. Když se dostali k jedné řece, vlašťovka ji přeletěla, úhoř se do ní ponořil.‘ Po těchto slovech se odmlčel. Když se ho zeptali: ‚A co se stalo s Démétrou?‘ odpověděl: ‚Rozzlobila se na vás, protože jste nechali stranou záležitosti obce a trávíte čas posloucháním ezopských bajek.‘“

tento druh lidí se nesmí podceňovat. Vězeňství se proměnilo v tom smyslu, že asi 80 % vězňů má problémy s drogami, což je nutí znovu a znovu krást, protože jsou i vězni svých návyků. Při kanadských povodních bylo zjišťováno, odkud do krizových míst přišli lidé rabující domy. Téměř nikdy to nebyli místní, ale delikventi z míst vzdálených stovky kilometrů. Při krizi se chytří, nevzdělaní supové budou slétat z dálky.

V historickém pohledu bývaly vnitřně oslabená království nebo státy dříve či později ovládnuty nepřáteli ze sousedních oblastí. V současnosti se již většinou nejedná o fyzické ovládnutí území, ale o kontrolu ekonomiky. I tohle bychom pravděpodobně dokázali po několika pádech vlád či víceméně sametových revolucích ustát, ale jsou zde ještě vnější příčiny.

Asi nejzávažnější je oteplování světového oceánu. Zemský povrch zachycuje o nejméně 2 watty na metr čtvereční víc tepla než v roce 1960. Většina tohoto nadbytečného tepla se ukládá v horních 700 m světového oceánu, který je následkem tepelné nerovnováhy planety anomálně teplý a i v tom nejlepším případě bude vychládat celá staletí. Žijeme a budeme žít na planetě se zvýšenou teplotní hladinou. U oxidu uhličitého navíc platí to, že se rozpouští v mořské vodě a putuje oceánskými proudy. Jeho značná část se z moře uvolňuje až po desetiletích. Teprve za asi 30 let po svém vzniku třeba v kotli tepelné elektrárny se projevuje asi 78–80 % jeho tepelného účinku. Značná část současného oteplování je tedy dílem minulých desetiletí a značná část budoucího oteplení se zatím neprojevila, protože je „v potrubí“ mořského proudění. Klimatické změně se my i několik následujících generací nevyhneme.

Nechci psát další z mnoha existujících dlouhých rozborů klimatické situace, ale z hlediska světa, jehož jsme malou součástí, se jedná o dvě základní hrozby – o dostupnost potravin a mohutné migrační vlny. Gravimetrická družice Grace už skoro dvacet let kromě jiného měří množství vody v podzemních zásobnících. Ty nejvíc ze všeho ubývají v širokém pásmu, které začíná někde v Gaze (ale Izrael má nadbytek vody z desalinizačních jednotek) a pak pokračuje dál přes východní Anatolii do Íránu, na arabský poloostrov až do Afghánistánu (kde se před ruskou a americkou válkou obhospodařovalo až o 30 % zemědělské půdy víc), Pákistánu a severní Indii. To budou místa, odkud budou další desetiletí přicházet konflikty a s nimi uprchlíci. Další potenciální velká migrační oblast je severní a západní Afrika s mnoha sty miliony obyvatel a s přirozeným klimatickým chodem, jehož součástí jsou suchá období. Migranti k nám mohou přicházet nikoliv jen od jihu či východu, ale nejdřív by asi byla zaplavena západní Evropa a teprve pak by se migrační vlna prohnala přes naši západní (!) hranici.

Potravinová bezpečnost skýtá nejspíš během dalších několika, maximálně 10–20 let pochmurný obrázek. Třeba čínská rýže se pěstuje na ploše velikosti Itálie a i za normálního chodu počasí je přirozeným suchem ohroženo kolem 30 % této plochy. Rýžovou mouku je technologicky snadné nahradit moukou pšeničnou,

takže nedostatek potravin v Asii se rychle přenesl na zbytek světa. Slogan o půdě, která je naším největším bohatstvím, se rychle naplňuje. Teplé léto roku 2023 ukázalo, že extrémně vysoké teploty mohou snížit sklizně hned na několika kontinentech zároveň – v Jižní i Severní Americe, v Asii, severní Africe a Evropě.

Klimatická rizika podrobněji

V roce 2016 uvedl v rozhovoru pro *Financial Times* britský konzervativní politik Michael Gove, že „lidé už mají dost expertů“. Věta byla později mnohokrát citována, zejména když různí experti vydávali úplně odlišná vyjádření. Nicméně politik se později za výrok omluvil a řekl, že potřebujeme víc *skutečných* expertů. Při jednom z výzkumů byly srovnávány předpovědi expertů a laiků ohledně covidu. Ukázalo se, že experti sice situaci vesměs podcenili, ale ve všech otázkách si vedli lépe než laická veřejnost. Něco podobného platí i pro klimatické otázky.

Česká republika zatím naplno nepocítila dopady klimatických změn, které v nedávných letech vedly ke zhoubným požárům např. v Řecku či Francii, neobvyklému „pětisetletému“ suchu v Německu a Francii, kdy místy úplně vyschla Loira a výška vody v Rýnu klesla i pod 30 cm. Zatím jsme byli víceméně uchráněni i před neobvykle silnými větry, jaké v roce 2021 překvapivě smetly tři stožáry vysokého napětí u Temelína.

Krizi mají tendenci „chodit spolu“, např. k blackoutu nejčastěji dochází za vlny veder nebo při nebyvalé silné námraze, kdy se prohnou a dotknou dráty, či při pádu stromů následkem silného větru. Podobně i nedostatek jídla či pitné vody vede k rabování obchodů. V New Orleansu po hurikánu Katrina se nejvíc osvědčil přístup otevřít obchody s potravinami a nechat lidi, ať si odnesou, co potřebují. Přírodní krize jsou proto vždy doprovázeny sociálními krizemi a je nutné k nim přistupovat jako k jednomu celku. Při povodni roku 2002 se ukázalo dobré řešení, když se starosta postižené obce o pomoc obrátil ke starostům okolních, pohromou nezasážených obcí. Vůle pomáhat je v Česku poměrně vysoká, ale organizace pomoci mimo Integrovaný záchranný systém bývá pomalá, protože většinou schází styčný pracovník, který dobrovolníky přijímá a úkoluje.

Povodně: Každá povodeň je do určité míry individuální. Pražské povodně většinou vznikají již na Šumavě a jsou různým způsobem modifikovány, obvykle zesilovány přítokem dalších řek, zejména Berounky, která má rozsáhlé povodí, jež většinou leží ve srážkovém stínu. V dobách povodňového neklidu se statisticky středně významně jak u sucha, tak i povodně opakuje perioda 10–11 let, kterou sledovaly i povodně roků 2002 a 2013. V dalších několika letech proto může hrozit zvýšené povodňové nebezpečí. Je velmi důležité, že po nedávných povodních byl v Praze a dalších místech vybudován protipovodňový systém, ale je nutné znát jeho limity. Prvním a do budoucna zřejmě největším omezením je to, že byl vybudován z hlediska historické paměti velkých vltavských povodní. Britské studie však ukazují, že v teplej-

ším světě se odpaří víc vody, takže velké povodně mohou být nejenom častější, ale z hlediska průtoků až o 50 procent vyšší. To se týká Británie, která je obklopená mořem, ale ani v našich vnitrozemských podmínkách by mne nepřekvapily povodně o 20–30 % vyšší, než jaké známe z minulosti. Protipovodňová ochrana nás pravděpodobně ochrání, ale přesto zůstává určitý podíl nejistoty.

U povodní roku 2013 se ukázalo, jaké problémy organizačního a logistického rázu by hrozily, kdyby například povodeň přišla ze soboty na neděli nebo během dovolených. Např. městské části ležící u Vltavy by se neměly spoléhat na to, že na pražském magistrátu je někdo, kdo má klíče od skladu se zábranami, ale měly by jmenovitě s číslem mobilního telefonu vědět, kdo to je, kým je v době nepřítomnosti zastupován a o který sklad jde. Může se opakovat i situace, kdy není jasné, kdo protipovodňové zábrany rychle přiveze na místo určení, takže by pro jistotu měly mít připraven vlastní, nouzový plán dopravní situace.

Dne 6. června 2023 došlo k útoku na Kachovskou přehradu na Dněpru. Pravděpodobný scénář je ten, že ukrajinské síly postupně ostrov po ostrově, rameno po rameni čistily západní břeh Dněpru. Rusové v obavách před ofenzivou zpanikařili a zničili přehradu. Mění to také psychologickou atmosféru v Praze, i když předpokládáme, že skutečné fyzické nebezpečí nehrozí. Do roku 1990 byly totiž prováděny simulace zničení Slapské přehrady například při válce. Povodňová vlna by zasáhla během asi tří hodin hlavní město a voda by dosáhla asi na úroveň Vodičkovy ulice. Nejvíce ohroženi by byli cestující v metru. Nemyslíme si, že k něčemu podobnému dojde, ale kdybych chtěl způsobit hodně velkou paniku a ochromení města, byl by to dobrý námět na falešnou zprávu. To není trollův návod, ale prevence možných fake news. V hackerské praxi se tomu říká digitální očkování.

Vlny veder: Teploty mají růst nejvíce v letních měsících, a to i o 5 a více °C. Teplé počasí v posledních letech trvá delší dobu, takže se dostavuje saturační efekt, kdy kamenné či betonové povrchy den po dni kumulují víc tepla a přes den se běžně otepľují až na 50–55 °C. Teplota ve městě bývá charakteristicky vyšší až o 4–8 °C, než uvádí předpověď, a to zejména za vyšších teplot. Pro Prahu je efekt tepelného ostrova o 2,3 °C vyšší oproti meteorologické předpovědi. Příklad ověřený vlastním měřením: předpověď na určitý den byla 36 °C, ale skutečná ve stínu naměřená teplota byla 41 °C. Při meteorologicky nahlášených 38 °C už v některých ulicích může být až 45 °C. Stromy ochlazují za teplého prostředí o 6–8 °C, a to nikoliv jen následkem stínu, ale hlavně odparu vody. Zeleň je tedy neobyčejně vítaná, ale i stromy reagují na množství vodní páry ve vzduchu uzavíráním průduchů a tehdy je chladicí efekt menší. U stromů podél vyhřátých silnic a chodníků je proto nutné doporučit zalévání. Betonové povrchy mají pórozitu zhruba 10–15 objemových procent, takže pokud je zejména poránu, dokud se neprohřeje od slunce, prolijeme vodou, budou své okolí ochlazovat. To je důležité třeba před vchody do budov, odkud proudí

vzduch do vnitřních prostor. Ve středozevní oblasti se větrá přes noc nebo ráno a přes den se okna zatahují závěsy, které byly například v domech úředníků britské správy v Indii namáčeny do vody. Chladicí efekt Vltavy se projevuje maximálně do vzdálenosti 60 m od řeky a v hustěji zastavěných oblastech jen asi 40 m. Asi nejdůležitější osobní rada je dostatečně pít, vyhýbat se slunci, nosit volný oděv, který zakrývá větší část těla. Vedro se obvykle kvůli městskému tepelnému ostrovu a jeho kumulované energii snáší lépe mimo město.

Sucho: Evropské sucho je chronické a zůstane s námi. Může za to víc příčin, ale tou hlavní jsou vyšší teploty a horší stav půd. Jako nový fenomén se objevuje „bleskové“ sucho, tedy nečekaně náhlé vysušení povrchu do hloubky několika desítek cm. Naprosto zásadním dopadem sucha je plošně rozsáhlá neúroda, a modely dokonce ukazují, že vlna veder a následující sucha mohou postihnout až 60 % světové zemědělské půdy a nejméně třetinu evropského půdního fondu. V tom případě bychom zažili hladomor téměř kontinentálního měřítka. I za této situace by USA a Evropa měly mít mírný přebytek obilí, ale celý svět bychom jím nenakrmili. Protože dobytek spotřebovává zrní a sóju, může v neúrodných letech dojít k vybití stád. V každém případě se vyplatí přecházet na polovegetariánskou stravu. V některých obdobích evropské historie se roční spotřeba masa pohybovala jen kolem 10 kg na osobu a rok. Dnes to je asi 45 kg. Vysoká spotřeba je například v Polsku (zhruba 60 kg) a jedna z nejnižších v Británii (36 kg).

Arktické dny: Když porovnáme počet teplotních extrémů za posledních deset let, tak přes dvakrát víc rekordů je zaznamenáno u vysokých než u nízkých teplot. Přesto vlnitý charakter tryskového proudění umožňuje jednou za čas průniky velmi studeného a obvykle suchého větrného proudění, obvykle od severovýchodního směru tzv. sibiřské výše. Extrémně studené počasí zvyšuje spotřebu paliv, může vést k zamrzání vodovodního potrubí a ohrožuje bezdomovce. Při projektování nového domu neudělejte chybu, když bude vodovodní potrubí vést o 20 cm hlouběji, než je dnes doporučeno.

Větrné události (silné větry, tornáda): Jedná se o stále častější události, které na většině území Česka vedou k pádu stromů na silnice, železniční tratě a na vedení elektrického napětí. Průměrný počet tornád na našem území se pohybuje od dřívějších 2–4 za rok na pravděpodobně dvojnásobné množství, ale existuje zde velká nejistota, protože tornáda dříve zaznamenávána nebyla. V každém případě jsou i podle údajů z okolních států četnější a silnější. „Průměrná“ stopa tornáda se pohybuje v délce kolem 2–5 km při šířce 50–100 m. Tornádo je natolik ničivé, že je schopné ukroutit korunu vzrostlého smrku a odhodit ji o 100 m dál.

Největší tornádové nebezpečí hrozí v rovném terénu a na rozhraní horkých a studených ploch, např. rybník–pole, ale k našemu překvapení se tornáda v Evropě začínají objevovat na místech, kde bychom je nečekali, a v měsících, kdy bychom je považovali za vyloučené. Zastavěné oblasti pokrývají zhruba 10 % plochy Česka, a to včetně ko-

munikací. Většina tornád a silných větrů tedy probíhá v otevřené krajině, ale přeci jen jednou za čas musí projít zastavěným územím. Tento pohyb je však nepředvídatelný. Neexistuje jiná ochrana než se schovat. K rozbití a zpomalení větrných proudů přispívají stromy, které se však mohou vyvrátit, takže neexistuje žádné jednoznačné pravidlo, jak potenciální škody minimalizovat.

Když jsme nedávno u Temelína zažili silné padající větry, které dokázaly povalit stožáry vysokého napětí, což je vlastně samá díra, brali jsme to jako skutečně anomální událost. Jenže pak jsme byli, např. v Chorvatsku za větrné bouře v červenci 2023, svědky toho, že vítr dokázal povalit vysoký jeřáb, který má rovněž zdánlivě nepatrný odpor. Teplejší klima má silnější motor a stožáry a stavební jeřáby budou padat dál. Silné větry bývají točivé, není jasné, odkud přijdou, a není jasné, kam stožár či jeřáb spadne.

Přívalové deště a ničivá krupobití: Představte si horký letní den. Odpar, a hlavně stoupající proud teplého vzduchu zejména nad betonovými a zastavěnými povrchy je značný, protože i teplota je zde větší. Brzy odpoledne začíná růst bouřkový mrak. Ty dřív dosahovaly svého maxima mezi 14–17 hodinou, ale dnes se deště posouvají v průměru o hodinu dřív. Bouřkový mrak dosahuje výšky několika kilometrů. Probíhají v něm silné větrné proudy, které vynášejí kapky nahoru a způsobují jejich růst. Pokud je mrak skutečně vysoký, kapky v mraku mrznou a s každým oběhem vzniká nová vrstvička. V jednu chvíli převládá síla gravitace nad silou větru a dolů se snese buď nečekaně silný přívalový déšť, nebo dojde ke krupobití, které v minulých letech v Evropě zabilo několik lidí a poškodilo mnoho set automobilů.

V Německu bylo dokumentováno zvednutí hladin potoků o víc než metr během deseti minut. Během přívalových dešťů zde v roce 2021 zahynulo skoro 220 lidí, a to obvykle v domech na svahu v povodí malých potoků a menších říček. U dřívějších povodní se obvykle jedná o vysokou vodu přicházející z údolí postupně se zvedající hladiny velké řeky. Dnešní povodně přicházejí stále častěji z „kopců“ bez většího varování a velmi rychle. Mají charakter až bahnotoků, které snadno unášejí osobní automobily nebo zatápí sklepy. Některé automobily začínají plavat, když voda dosáhne do poloviny výšky kol. V rychlém proudu je nebezpečná výška vody těsně pod koleny, nad koleny je riziko vysoké. Běžně se stává, že vstoupíte do poměrně bezpečné klidné vody a brodíte se do poloviny stehů, ale voda, jak je jejím zvykem, najednou začne téct rychleji a podrazí vám nohy. Slovinský hasič řekl po povodních v srpnu 2023 (které jsou považovány za největší přírodní událost od založení Slovinska): „Bylo to jako ve filmu, šli jsme do domu pro děti, ale hladina vody stoupala před našima očima.“ Hned nato v září 2023 ve Středomoří udeřila bouře Daniel. Teplota vody byla vysoká, takže atmosféra byla nasycená vodní parou. Deště byly intenzivní, což se projevilo v záplavách v Řecku a na dalších místech, ale nejtragičtější situace panovala na plochém pobřeží východní Libye. Pouštní oblasti obecně mají minimální však, takže většina vody stéká po povrchu. Unáší písek a jílovité částčky,

takže se mění na suspenzi, ve které „plavou“ i kubíkové balvany (viděli jsme to v pákistánském Balúčistánu). Přítalové vlny dokázaly protrhnout dvě přehradu. Bahnotoky s velkou silou – asi jako kdyby se kapalina dvakrát těžší než voda prohnala městem rychlostí kolem 3–6 metrů za sekundu – v podstatě zlikvidovaly některé čtvrtě. Ztráty na životech byly pět dnů po povodních ohlášeny na 12 000 lidí a pravděpodobně dosáhly (na přítalové srážky neuvěřitelného) počtu víc než dvacet tisíc obětí! V dalších zemích se pohybovaly v měřítku 10–60 úmrtí. Velký vliv sehrála morfologie terénu, tedy plochého, mírně ukloněného reliéfu, který v krajině téměř bez vegetace dokázal kumulovat velké množství vody.

Na celé věci je podstatné to, že letní vzduch nad Středomořím (zejména východním) obsahuje mnohem víc vodní páry než kdykoliv předtím. Pokud by se tyto vlhké, teplé vzdušné masy vydaly prostřednictvím jihozápadního proudění nad Česko, mohou způsobit ještě větší povodně než v roce 1997. Hlavní větrné proudění, které sbírá „vodu“ nad Atlantským oceánem a dál nad Středomořím se směrem k Turecku zpomaluje, ohýbá, někdy mění směr na jihovýchodní proudění a směřuje dál do Evropy. Většinou mezi Řeckem a Tureckem vyprší, ale někdy může zasáhnout i naše území. Toto nebezpečí roste. Už z tohoto důvodu se vyplatí sledovat, co se děje s počasím i ve zdánlivě vzdálených lokalizacích. Přitom je nutné vědět, že skutečně velkým povodním se nedá ubránit, ale většinou se dá utéct.

Domácí regionální ochrana by měla být zastoupena zejména péčí o dobrý stav sběrné oblasti či povodí. Je až překvapivé, kolik lidí skladuje hned u vody dřevo a různé krámy. Ty pak ucpou mostek, voda se přelije. Správce povodí pak obviní břehové porosty a dá je vykácet. U krupobití je jedinou možností se schovat či si v první chvíli chránit hlavu třeba kabátem. Pokud parkujete na ulici např. před rodinným domkem, je možné přes auto přehodit pro tyto účely připravený silnější koberec z předsíně. V letech 2020–2023 bylo v Evropě zaznamenáno hned několik krupobití s kroupami o průměru kolem 5 cm a vzácně (Milán, červenec 2023) až 10 cm, zde bylo krupobití doprovázeno tornádem! Pojišťovny pak řeší vyšší stovky až tisíce poškozených automobilů.

Sesuvy: Dlouhodobé deště vedou k zatížení svahovin a častějším sesuvům. Jejich seznám je volně přístupný na stránkách České geologické služby v Registru svahových nestabilit. Nejohroženější oblasti u nás jsou České středohoří a moravské Karpaty.

Technická a sociální rizika

Elektrický blackout: Česko je schopné fungovat v ostrovním režimu, to znamená omezit přetoky energií např. z nadvýroby větrné či sluneční energie. Snížilo se tím riziko velkého blackoutu, ale následkem extrémnějšho klimatu se zvýšilo riziko malých, regionálních blackoutů, protože např. v suchem oslabených porostech do-

chází k častějším pádům stromů a i větrné epizody jsou – a pravděpodobně i nadále budou – čtenější. Malé blackouty jsou většiny spraveny během 10 hodin až dvou či tří dní, u velkého blackoutu je nutné počítat s odstávkou až deseti dní.

Při blackoutu během několika hodin přestává téct voda (závisí na množství vody v gravitačních vodojemech¹²), dojde k výpadku mobilních telefonů, zastavení výtahů a začnou rozmrzat chladicí boxy v obchodech. Velkým problémem může být nucená (ne gravitační) kanalizace, jejíž jímky jsou projektovány někdy jen na jednodenní kapacitu. Může proto dojít k situaci, kdy se záchody v nižších patrech stávají zdrojem fekálií. Do určité míry a nepříliš uspokojivě se tento problém dá řešit vyložení záchodové mísy igelitem a zaplněním pytlíky s pískem. Splašková voda, zejména když je i pod malým tlakem, si obvykle dokáže najít cestu.

Přímé blackoutové nebezpečí hrozí v případech, že by se nepodařilo rozeběhnout elektrocentrály v nemocnicích, které obvykle mají zásoby paliva na jeden, maximálně dva dny. Ohroženi jsou lidé závislí na přístrojích či děti ve vyhřívaných inkubátorech apod. Může být omezeno či zcela zastaveno zásobování, protože nejdou otevřít elektricky ovládané dveře či uvést do chodu pokladny. Problémem může být vyřazení sítě lékáren. Každá samospráva by se v předstihu měla domluvit s lékárnami, zda a za jakých podmínek budou schopny fungovat i v krizovém režimu a zda s tím vůbec počítají.

Strategie prodeje s mrazicími boxy může být rozmanitá. Zboží je možné prodat na pultech, rozdat či nechat zkazit. V domácím prostředí se potraviny z mrazáku obvykle přemísťují do ledničky, kde poněkud prodlužují dobu jejího fungování. Při blackoutu není možné čerpat paliva z nádrží benzinových stanic. Naštěstí je hasičský sbor vybaven přenosnými elektrocentrálami a čerpadly, které to umožní, ale nepočítá se se zásobováním obyvatel, jen složek záchranného systému a důležitými službami. Zhruba po třech dnech blackoutu se očekává, že čerpací stanice by měly být střezeny ozbrojenými složkami.

Hlavní problémy jsou nedostatek pitné vody a panika, případně psychologické problémy typu strachu, napětí a konfliktního řešení situace. Z hlediska rodinného plánování je důležité mít připravený osobní plán, kdo vyzvedne děti či se postará o seniory. Všichni lidé by měli mít návyk jezdit s víceméně plnou nádrží a mít doma snadno připravené potraviny na dobu nejméně dvou týdnů.

Vodovodní síť má ztráty způsobené špatným těsněním potrubí kolem 10 či více procent. Nedaleko od vodovodu obvykle vedou rovněž netěsnící kanalizační trubky. Za normální situace se splašková voda nemísí s vodou pitnou, protože je od ní tlakem odtlačována. Při blackoutu však může poměrně jednoduše pronikat do vodo-

12 Stojí za to zjistit, zda obec gravitační vodojem vůbec používá. Jejich údržba totiž stojí nějaké peníze, a tak bývají odstaveny a nahrazovány výkonnými čerpadly s plynule řízenou provozní zátěží. Nicméně na gravitační vodojemy bychom měli nahlížet jako na součást kritické infrastruktury.

vodního vedení a kontaminovat jej. Proto je důležité ji i po obnovení dodávky nepít bez další úpravy.

Plynový blackout: Místy omezuje či vylučuje možnost topení a někde i vaření. Při dřívějších výpadech plynu se ukázalo, že opětovné natlakování a prověření všech spotřebičů trvalo v městských čtvrtích až kolem 30–40 dní. Přímé zkušenosti zatím naštěstí schází, ale pokud přestane proudit plyn, počítejte s tím, že jeho dodávky mohou být obnoveny třeba až po dvou měsících, a proto pracujte na náhradním řešení. Nejpraktičtější je vařit na 10litrové plynové bombě umístěný mimo obytnou plochu. Jinak se asi udusíte. Vařit se pochopitelně dá na elektrině, dříví, petroleji, benzínu či tuhém lihu. Ten však stěží stačí na přípravu čaje nebo ohřátí konzervy. Mimochodem, všimli jste si, že konzervy z našeho života prakticky zmizely?

Informační blackout: Nedostatek informací živí obavy a ty mohou vést až k panice a bezhlavému chování, které je vždycky nebezpečné (rvačky o jídlo, zbytečné, násilné konflikty, které např. v USA často končí tak, že někdo začne střílet). Na úrovni místní samosprávy se jedná o krizovou komunikaci, na osobní úrovni buď o chladno-



Užívejte si laskavosti, protože na krutost je vždy dost času; lavička v Muzeu Peggy Guggenheimové v Benátkách (foto V. Cílek).

Neurotický, depresivní pes

Antidepressiva bere dnes až třikrát víc mladých lidí než před několika lety. Mohou za to i sami psychiatři, protože léčí běžný smutek jako nemoc. Jev se někdy popisuje jako „zánik smutku“, protože máme představu, že musíme být stále veselí, jinak by u nás propukla nemoc, ze které je nutné se vyléčit, a to nejlépe návykovými léky. S určitou nadsázkou se říká, že *business plan* velkých farmaceutických firem je stav, kdy jsou všichni lidé nemocní, ale žijí dlouho. Kupodivu se ukazuje, že vlna depresivity zasáhla i městské psy. Nečtou zprávy, nedívají se na televizi, jak je to možné?

Podle veterináře Jiřího Návary se zdá, že psi, kteří dobře vycítí, zda se jich bojíte, nebo si s nimi chcete hrát, cítí lidské feromony, a tedy neklid ve společnosti. Ale snad můžeme zajít ještě dál a říct, že pokud si ženy na jednom pracovišti díky feromonům, které si ani neuvědomují, dokážou synchronizovat měsíční cyklus, tak možná čichem cítíme víc, než si uvědomujeme. Lékaři minulosti (a AI současnosti) se učili poznat nemoc čichem. Myslím si, že když chodíme městem nebo jedeme metrem, něco v nás je naučené rozeznávat vůně strachu, deprese či revolty, která najednou zdánlivě bez příčiny vypukne. Navrhují všimát si toho, co čichem vnímáme, protože možná vycítíme bankovní krizi nebo sociální ořes dřív než nějaký bystrý komentátor nebo influencer. Ostatně od toho se smysly vyvinuly.

krevné hodnocení situace, nebo využití dalších informačních kanálů. Při blackoutu jimi mohou být např. automobilová rádia, přenosná rádia na baterky, osobní vysílačky nebo tzv. nouzová rádia. Ta jsou jako tzv. *emergency radio* běžně prodávána např. v USA v oblastech s hurikánovým nebezpečím. V zásadě se jedná o rádia, která mívají napájení na baterky, v sobě zabudovanou baterii na USB, a navíc ještě kliku. Tou se dá nabit rádio (často v sobě mívá zabudované osvětlení), ale i dobít mobil. Je to však cesta k zbláznění, protože půl hodiny točíte klikou a dobili jste 3 %.

Sociální nepokoje: Způsob, jak se chovat za pouličních nepokojů, je detailně rozpracován např. v USA či na francouzských sídlištích. Pokud není možné včas odejít, je třeba být nenápadný, neukazovat se u oken a neupozorňovat na sebe. Nepokoje se většinou vybijí zapalováním automobilů a rabováním obchodů. V českém, v podstatě nenásilném prostředí je nejpravděpodobnější scénář, že demonstranti projdou, přitom vytlučou několik výloh a poškodí zaparkované automobily. Hlavním rizikem je možnost založení požáru.

Teroristický útok a pohyby davu: Útok se většinou odehraje během krátké, předpověditelné doby a pak panuje sice neklid, ale ne větší nebezpečí. To však hrozí při chaotickém pohybu davu. Při koncentraci víc než 4 lidí na čtvereční metr se zvyšuje ne-

bezpečí ušlapání. Dochází k němu např. při vlnícím se pohybu davu, kdy jsou lidé zvedáni nad zem a ztratí rovnováhu. Pokud v davu vznikne díra, např. v místě, kde někdo upadne, okamžitě do volného prostoru padají další lidé. Typická nebezpečná místa jsou hromadné oslavy, návštěvy celebrit, diskotéky, sportovní utkání, panika v přeplněném metru či jakákoliv úzká místa, do kterých proudí dav z širšího prostoru. Davová nebezpečí se obvykle dají dobře předpovědět a vyhnout se jim. Nové typy teroristických útoků mohou být nečekané a zákeřné. Modelováno bylo např. poškození elektrárny způsobené hackerským útokem s cílem ovlivnit otáčky turbíny, ale někdy stačí *soft terrorism*, který spočívá třeba ve vypnutí pekárny nebo přerušení dodávek léků.

Nepředvídatelné riziko: Je v neklidných dobách snad nejběžnějším rizikem. Většina lidí se domnívá, že neznámému nebezpečí se nedá bránit, ale ve skutečnosti mnoho armád světa převzalo již před řadou let doktrínu mnohočetných rizik pramenících z mnohosti potenciálních nepřátel a propojenosti světa. Dřívější, tradiční zadání existovalo ve znění: existují dva, maximálně tři světové bloky, a pokud patříme k jednomu z nich, musíme se obávat jednoho, maximálně dvou určitých nepřátel. Současné zadání je odlišné: svět se vyvíjí rychle, a tak není jasné, kdo je a kdo není přítel. Třeba o Rusku asi už teď nebudeme uvažovat jako o možném členu NATO, ale kdo ví, co bude za dvacet let. Stačí se podívat na evropské dějiny válek a spojenectví mezi Německem (Pruskem), Francií a Ruskem. Aliance se proměňují, národní egoismus roste, některé ekonomické a obchodní aspekty nedovedeme odhadnout, ale přesto se musíme umět bránit nespecifikovaným hrozbám. Řešení se obvykle hledá ve zvyšování odolnosti, resilience systému.¹³ Resilience v tomto případě znamená dívat se kolem sebe, pokusit se rozumět světu okolo a být připraven na možnost velkého problému. V hmotném světě je odolnost založena na tom, že všechno máme dvakrát, anebo to umíme opravit a že doma máme navíc nějaké potraviny, tedy v běžných preperkách návycích včetně duševní flexibility.

Dítě naděje naší žije

Herakleitos uznává též jakýsi pořádek a vymezený čas pro změnu světa podle usouzené nějaké nutnosti.

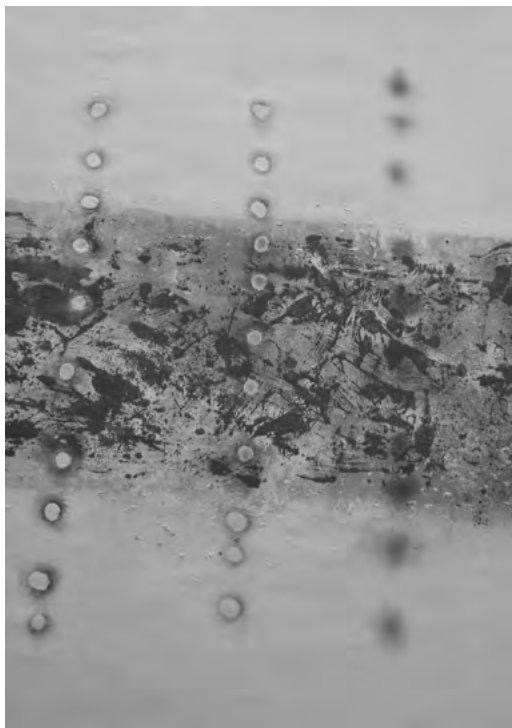
Zlomky před Sokratovských myslitelů, zlomek A 5 ze Simplikia

13 Na situaci jsme se už před lety snažili upozornit poměrně obsáhlou kolektivní monografií editorů Václava Cílika a Alexandra Ače *Věk nerovnováhy: Klimatická změna, bezpečnost a cesty k národní resilienci* (2019), kde různí autoři řeší např. resilienci u dětí (Chvála a Trapková), ekonomickou a energetickou resilienci, rizika klimatických změn a další, jak jsme se domnívali, naléhavé problémy.

Podle Pitirima Sorokina i mnoha dalších historiků a sociologů žijeme v období velkého civilizačního zlomu, k jakému dochází sotva párkrát za tisíciletí. Součástí této velké transformace je technická i agrární revoluce, dvě světové války, internet a mnoho dalších věcí a jevů včetně změn životního prostředí a počtu lidí na zeměkouli. Dějiny společnosti fungují v delším časovém rámci, než jsou dějiny jednotlivce, a tak nedohlédáme počátku ani konce naší epochy, ale cítíme, že z dalšího vývoje máme strach.

I v tomto případě historie trochu zneklidňuje a trochu vrací duševní rovnováhu, protože v popisech dob na konci středověku, při růstu renesančních měst, během tažení třicetileté války či potravinové krize druhé poloviny první světové války nalézáme mnoho obav, které se podobají současné vlně depresí, ale společnost přežila, vydávala knihy a chodila do divadla. Malíři malovali špatnými barvami na jutové pytle, ale malovali. Když se jako za husitů mění svět, nelze očekávat samé rozesmáté dny a veselé noci.

V této knize možná vršíme jednu pohromu na druhou, ale nepřivóláváme tím další, protože se chceme se poučit, připravit a vyhnout utrpení. Proroci nepronokují, aby jednou mohli říct: „Vždyť jsem vám to říkal,“ ale aby se situace nestala. Prorok budoucích běd, který se spltl, dosáhl svého cíle. Nepřipravujeme se na konec světa, ale na další vzrušující civilizační období, které bude vyžadovat celého člověka.





DALŠÍ DIVNÉ STOLETÍ

Václav Cílek

A pak srocení a výtržnosti ve stínu mešity Wazíra Chána, kdy povolane jednotky trpělivě vyčkávaly ve skladu dříví či v postranních uličkách, dokud nezazněl rozkaz zasáhnout a tlouct účastníky sbromáždění pažbami pušek do prstů u nobou (civilní služba považovala zabítí za zjevné selhání), aby tak to celé hučící rozzuřené zfanatizované město bylo zkroceno bez prolití krve.

Rudyard Kipling, *Něco o mém životě*,
přel. Rudolf Chalupský, Dauphin 2017, s. 58

Svět rozdělený na oblasti, kde panuje řád, a oblasti, kde panuje chaos

Běžný preperský přístup počítá s tím, že zavládne chaos doprovázený obtížným přežíváním, ale svět je asi složitější a má v zásobě víc scénářů. Pojďme apokalyptické očekávání „přerámovat“ s tím, že v 21. století budou existovat celé kusy kontinentů, které podlehnou složeným krizím,¹ a jiné oblasti, kde třebas s potížemi, ale přesto bude panovat základní pořádek. Pokud bychom věřili prvnímu scénáři, je zapotřebí peníze a energii věnovat na schopnosti přežití (*survival skills*), ale pokud považujeme za pravděpodobnější druhý scénář, snažíme se vytvářet víceméně spravedlivý stát a odolnou společnost. I v tomto případě máme náhradní plán, který počítá s tím, že se situace může zvrtnout a techniky osobní a rodinné připravenosti se budou hodit.

Základní situaci výstižně popisuje Thomas L. Friedman² ve fiktivním projevu Donalda Trumpa ke svému národu, aby zdůvodnil, proč je zapotřebí vybudovat plot na mexické hranici. Volně parafrázuji Friedmanova slova:

Moji milí spoluobčané, nalézáme se ve stavu globální krize. Stále víc lidí chce utéct z dosahu svých vražedných režimů a vysychajících regionů. Proč se to děje právě nyní? V 19. a po část 20. století svět ovládala velká impéria. Po druhé světové válce následovala skvělá příležitost k tomu, být menší nezávislý stát. Obě hlavní supervelmoci se je snažily zatáhnout do své sféry vlivu, a tak

1 Složená krize (*polycrisis*) sestává z celé skupiny příčin, jako je špatné počasí, nedostatek potravin, agresivní vnitřní či vnější politika, ekonomický úpadek, nemoci.

2 Thomas Friedman je novinář v *The New York Times*, proslavil se dnes již klasikou knihou *From Beirut to Jerusalem* (1989). Zatím poslední kniha, *Thank You for Being Late*, se zabývá procesy zrychlení světa.

je vyzbrojovaly, posílaly jim potraviny a umožňovaly dětem studovat na zahraničních univerzitách. Jím nakloněné vůdce podporovaly a samostatně uvažující vlády svrhávaly. Druhá věc je ta, že klimatická změna probíhala zatím jen mírně, a třetí věc, že populace sice rostla, ale byla pod určitou kontrolou. Čtvrtá věc je rovněž podstatná – nikdo neměl mobilní telefon, a nemohl tak účinně organizovat nepokoje, nebo dokonce zjistit, jak se žije na Západě. Čína ještě nebyla součástí Světové obchodní organizace (WTO), takže kdejaká chudá země mohla exportovat textil a laciné, méně náročné výrobky.

Tohle všechno zmizelo počátkem 21. století. Zlepšila se zdravotnická péče, zvýšil se odběr syntetických hnojiv.³ V roce 1900 měla Afrika 140 milionů obyvatel, jen dnešní Egypt má pravděpodobně kolem 120 milionů obyvatel a to samé se stalo v Jižní Americe. Mobilní telefony umožnily nalézt převaděče a zjistit, jak se kde žije. Čína se stala jedním z základů světového obchodu a žádá velmoc už nechtěla platit dluhy cizích zemí. Klimatické změny začaly ničit hlavně malé a rodinné pěstitele. Ti odešli do města a mnoho z nich se z nouze zapojilo do kriminálních činností. Ti ostatní našli ve městech bídu a zločin, a tak se dali na cestu do Evropy nebo do Ameriky.

Výsledkem je to, že dnes je mnohem obtížnější být chudá země, než to bylo před léty. To vytváří ohniska a celé zóny sociálního a přírodního chaosu. Lidé se snaží z těchto oblastí dostat do zón pořádku a bezpečí. To posiluje evropská a americká nacionalistická hnutí, která rozdělují tradiční politickou scénu. Chudé státy mezitím přestaly zvládat svůj prostor [tady Friedman vkládá zlomyslnou poznámku: „Sakra, už ani Británie není schopná se sama řídit!“]. V dalších letech se začnou hroutit další, někdy velmi lidnaté státy a neexistuje už domácí ani zahraniční moc, která by v nich opět zavedla pořádek. Menší kroky, jako třeba když Itálie pomohla organizovat a platit libyjskou pobřežní stráž, jsou však možné.

Z tohoto jasně formulovaného pohledu vyplývá, že naše hlavní snaha by měla být zůstat v zóně řádu a schopnosti se ubránit okolnímu chaosu. Je to o to obtížnější, že mnoho Evropanů si myslí, že zdrojem chaosu je samotná demokracie. Té se však nemůžeme vzdát, protože dnešní diktatura je za použití digitálních technologií a umělé inteligence schopná účinně „kus po kusu“ kontrolovat celý národ.

3 V roce 1960 to bylo asi 60 milionů tun, dnes asi 220 milionů tun. Umělá hnojiva dnes živí asi 44 % (možná až 52 %) globální populace, tedy na planetě dnes žije o 3–3,5 miliardy lidí víc, než kdyby neexistovaly syntetické dusičnany. Zdrojem vodíku pro výrobu amoniaku je zemní plyn. Na 1 kg hnojiva se spotřebuje energetický ekvivalent asi 1 litru ropy. Potraviny a fosilní paliva jsou úzce provázané.

Evropa jako vojenský parazit

Přirovnávám fortune k dravé řece: když se rozzuří, zaplavuje roviny, poráží stromy a domy, odnáší blínu z jednoho místa a ukládá ji na jiné. Každý před ní prchá, každý couvá před její zuřivostí a nemůže se jí vzepřít. A přece, lidé mohou v klidných dobách učinit hrázemi a náspy takové opatření, aby řeka, když se potom rozvodní, tekla určeným směrem. Podobně fortuna projevuje svou moc tam, kde se jí na odpor nestaví žádná spořádaná síla, a obrací své útoky tam, kde nebyly vybudovány žádné hráze a náspy, aby ji zadržely. A podíváte-li se na Itálii, která je hlavním jevištěm těch velkých změn a rozpoutala je, vidíte, že to je kraj bez hrází a bez ochranných náspů.

Giulio Ferroni: *Machiavelli aneb O nejistotě*,
přel. Martin Pokorný, OIKOYMENH 2020, s. 50–51

Teprve když se o věc začne člověk zajímat hlouběji, narazí na několik desítek knih, které se zabývají průběhem příštích válek či schopností Evropy vůbec se ubránit. Jako základ této úvahy jsem nakonec zvolil knihu dvou zasloužilých amerických armádních generálů a jednoho slavného politologa *Budoucí válka a obrana Evropy*.⁴ Jako člověka odjinud a ctitele poezie coby způsobu, jak přesně vyjádřit emoce, mne nejdřív zaujal jazyk sdělení. Slova nesou významy, slovní spojení a s nimi i myšlenky se dědí z knihy do knihy. Pro armádní jazyk je typické, že za ním cítíte dlouhou historii válek někdy od vylodění spojenců v Normandii, přes studenou válku až po vietnamská, irácká a afghánská tažení. Na jednu stranu tuto tradici oceňujete, na druhou stranu máte pocit, že současnost hovoří jiným jazykem.

Co si dnes myslíme o evropských válečných rizicích? Není možné být příliš detailní, protože nevíme, co s válkou udělá umělá inteligence, a ani není jasné, zda Ukrajina skončí obrovským zadlužením, ze kterého se bude podobně jako Velká Británie po obou světových válkách vyhrabávat celá desetiletí, či zda se stane největší a nejlépe vytrénovanou armádou zemí v okruhu EU a jako taková bude v celé Evropě vzbuzovat respekt. Vždyť co by se stalo, kdyby Ukrajinu jednou ovládl nějaký místní Putin?

Bezpečnostní analytici v zásadě uvažují o tom, že příští války se mohou sestávat z více konfliktů probíhajících zároveň kolem Číny, na Blízkém východě a někde v Evropě. Nejčastěji uvažované neuralgické body jsou Jihočínské moře, hraniční půtky na rozhraní Indie, Číny a Pákistánu, Izrael a Írán, země bývalé Jugoslávie, řecké ostrovy, nad kterými vládu možná převezmou migranti podporovaní Tureckem, masivní teroristický a kybernetický útok kdekoliv. Je pravděpodobné, že k těmto konfliktům dojde v rámci složené krize. Očekává se přerušení dodavatelských tras a celých řetězců.

4 Allen J. R., Hodges B., Lindley-French J. (2021): *Future War and Defence of Europe*.

Jiné riziko, které stojí za zvážení, je návrat nějaké ničivé formy covidu kolem roku 2030. Již francouzský historik Jean Delumeau si všiml, že středověké morové rány se často (ale ne vždy) vracely v desetiletých intervalech. Rovněž během posledního století přišlo sedm z deseti velkých virových vln během minima jedenáctiletého slunečního cyklu. Podobná, přibližně desetiletá závislost zhruba a jen statisticky platí pro povodně či lesní nahodilé, tedy kalamitní těžby. Nejsme si jisti příčinou opakování morových či virových ran, ale podle některých autorů během minim sluneční aktivity roste intenzita tvrdého kosmického záření, které způsobuje častější mutace virů.⁵ V každém krychlovém metru vzduchu jsou totiž statisíce virů. Nepřekvapil by mne „comeback“ covidu po deseti letech a armádní specialisty by nezarazilo, kdyby zároveň došlo k vojenským provokacím, které mohou eskalovat do velkého konfliktu.

Pro bezpečností úvahy další roky zůstane centrální postavení Číny. Každá velmoc, která posiluje, zároveň rozšiřuje sféru svého vlivu a následkem toho naráží na jiné sféry vlivu. Podle politologa Grahama Allisona k válce dochází prakticky vždycky, když se hlavní velmoc dříve širšího regionu, dnes celého světa, dostává na druhé místo. Allison mluví o tzv. Thúkýdidově pasti, tedy o soupeření Athén a Sparty, a ukazuje, že ve 12 případech z 16 došlo v posledních 500 letech k většímu válečnému konfliktu v okamžiku, kde byla vůdčí velmoc odsunuta na podřazenější pozici. Pro americkou bezpečnostní doktrínu je klíčová předpověď, že během deseti let se síla čínské a americké armády zhruba vyrovná a dojde k nějakým tahanicím, které USA zaměstnají natolik, že sotva uhradí nějakou pomoc Izraeli, ale na Evropu už jim nebudou stačit síly. USA sice vydává na válku velké peníze, ale jejich vojáci mají slušné platy a operují daleko od amerických břehů. Platy čínských vojáků jsou mnohem menší a žijí doma.

Pro mnohé americké generály je EU něco jako vojenský superparazit, který předstírá akceschopnost, ale pak odpovědnost za obranu Evropy přehraje na Ameriku. Ať už se nám to líbí, nebo ne, je zapotřebí naplňovat systémy společné obrany. Všimněte si role Polska, které si vyhodnotilo, že pomoc ze stran některých partnerů NATO nakonec přijde pozdě, navíc i bundeswehr je prakticky rozložený, a tak buduje vlastní akceschopnou armádu. Knihy o válce dnes píše hlavně Američané a Britové, ale mezi kvalitními tituly není ani jeden německý! Dojde-li ke konfliktu velmocí, budou podle již existujících vojenských strategií kyberneticky napadeny státy EU, a to zejména jejich energetická infrastruktura (blackout). V rámci boje o Jihočínské moře tak může být ochromena třeba elektrárna Chvaletice a vyhřívané velkochovy slepic na českomoravské vysočině.

5 V zásadě se jedná o to, že při slunečních minimech je počasí chaotičtější, povodně a silné větry jsou čtenější, ale příčina není úplně jasná. Podle Svensmarkovy hypotézy jí může být kosmické záření, které bez slunečního krytu zasahuje hlouběji do atmosféry a podporuje nukleaci vodní páry a vznik nízké oblačnosti.

Kliodynamika neboli velký chod dějin

Zdatnost v zemích nastoluje klid, z klidu pak vychází zahálka a zahálka vypaluje kraje a města.

Niccolò Machiavelli, *L'Asino* V, v. 79

Dějiny sestávají z mnoha procesů a málokdy se dá nalézt jeden hlavní řídicí mechanismus. Může to být mor, neúroda, vzestup výrazné osobnosti podobné třeba Napoleonovi anebo – a to nejčastěji – směsice toho všeho dohromady. Jednou z možností, jak poznat, co se děje, je pokusit se změřit sociální kapitál.⁶ To je zhruba schopnost domluvit se, spolupracovat, důvěřovat si a vyměňovat informace.

Nesnažím se podat nějaký intelektuální výklad dějin, ale pokouším se pochopit, zda nás čeká civilizační přelom z kreativní do destruktivní fáze. To je třeba rozdílit mezi dobou Karla IV. a dobou Václava IV. Úroveň sociálního kapitálu se dá odhadovat z několika čísel. Například roste počet vězňů (po roce 1960 klesal) a stále více se projevuje ekonomická nerovnost měřená např. jako majetek nejbohatších 5 % lidí.⁷ V 50. letech minulého století v demokratických zemích věřilo vládě 70–80 % lidí, dnes 30–40 %. Ještě před dvaceti lety nevěřilo „ani slovo“ médiím 16 % Američanů, dnes to je 45 %. Mohl bych pokračovat dál, ale je téměř určité, že za posledních dvacet let úroveň důvěřivé pospolitosti klesla. Jak to souvisí s válkou a mírem?

Zjednodušeně řečeno slovy antických filozofů, lidé nedokážou žít dlouho v nadbytku. Možná to je dané evolucí, která nás pohání dopředu a vyhybá se obdobím, kdy se skoro nic neděje. Může to být vnitřní kontrolka, abychom nezlenivěli. Zároveň se zdá, že lidská společnost se alespoň částečně chová jako jeden systém, který do značné míry sdílí nálady davu.

V roce 1673 vydal vynikající učenec Christiaan Huygens slavnou knihu *Horologium Oscillatorium*, která zkráceně řečeno pojednává o konstrukci kyvadlových hodin a jejich matematických základech. Mechanické hodiny té doby totiž neudávaly tak přesný čas, jaký by potřebovali astronomové či kapitáni na dálkových plavbách, kteří podle hodin a pozice slunce zjišťovali zeměpisnou délku. Huygensův vynález pak na další tři staletí ovládal trh s nástěnnými či vězními hodinami. Huygens také pozoroval zvláštní jev, kdy na dřevěnou desku umístil dva metronomy, které se o chvíli později začaly pohybovat ve stejném rytmu. Pozdější výzkumníci přidávali další metronomy anebo se pokoušeli zjistit, proč se někdy metronomy pohybují sice ve stejném rytmu,

6 Turchin používá arabské slovo *‘aṣabiya* (což je velmi zhruba kreativní pospolitost), které převzal od středověkého filozofa dějin Ibn Chaldúna, jehož knihu *Mukaddima* nelze dostatečně vynachválit. Japonci v opačném významu používají výraz *meiwaki*, což je nějaká překážka sociální harmonie.

7 Myers J. (2021): These Charts Show the Growing Income Inequality between the World's Richest and Poorest World Economic Forum, 10. 12. 2021.

ale v opačném pohybu. Základní řešení zřejmě spočívá v přenosu jemných vibrací, ale uchopit fenomén synchronizace vůbec není snadné. Přitom třeba lidské tělo je vlastně komplexní „stroj“ na stovky různých synchronizací třeba srdečního rytmu a dechu.

Pokud si fyzikové a matematici nevědí tak úplně rady se synchronizací dvou jednoduchých, navíc mrtvých kyvadel, dostáváme se při pokusu odhalit například civilizační rytmy do velmi obtížných problémů, ale za pokus to stojí. Peter Turchin je rusko-americký vědec, který se zabývá komplexitou systémů. Do USA přišel v roce 1977, když byl jeho disidentský otec vyhoštěn ze Sovětského svazu. Původně se zabýval ekologií a studiem populací, ale brzy jej začalo zajímat jedno z typicky ruských témat, jímž je otázka proměn doby, revolucí a zvrátů. Toto studium civilizačních rytmtů se dnes podle múzy dějepisných studií Kleió nazývá „kliodynamikou“. Podobně jako se matematikové pokoušeli nalézt hlavní mechanismy zvláštní sympatie kyvadel, Petr Turchin hledal hlavní faktory dynamiky dějin. Původně pracoval s asi 40 faktory odvozenými z politiky, ekonomie či z četnosti zpráv na první straně novin.

Postupně se mu začal rýsovat zhruba padesátiletý cyklus 1860–1920–1970–2020, který rozpracovával v několika knihách, z nichž asi nejslavnější je *Válka, mír a válka* z roku 2007. V ní ukazuje, že se obojí v dějinách nevyhnutelně střídá, ale záleží na nás, jak nebezpečnou formu konfliktů doby zvolíme. V roce 2010 odhadl, že by se další velká krize měla objevit o deset let později, tedy ve chvíli, kdy svět paralyzoval covid. Ve své zatím poslední, dlouho očekávané knize *Konečné časy: Elity, protielity a cesta k politické dezintegraci*, která vyšla koncem roku 2023, vysvětluje, jak k tomuto názoru došel a co si myslí, že nás dál čeká.

Podle Turchina je snad nejdůležitější příčinou „blbé nálady“, tedy pocitů marnosti a bezúčelnosti, ani ne tak vývoj ekonomické situace, ale způsob, jakým se bohatství rozděluje. Je totiž možné žít celkem pohodově v poměrně chudé společnosti a vztekle či utrápeně v bohatém a rozvinutém státě. Éra dobrých pocitů se většinou kryje s obdobími, kdy platy střední třídy rostou a majetky elit se zvyšují pomaleji než u běžných lidí. V USA po roce 1910 a pak zejména po druhé světové válce pozorujeme růst životní úrovně běžných lidí při celkem nevýrazném bohatnutí elit. Věc se mění po roce 1970, kdy národní příjmy v USA rostou, ale platy většiny lidí stagnují nebo mírně oscilují. Tento mechanismus Turchin nazývá „pumpa bohatství“ (*wealth pump*).

Jaké jsou nejdůležitější ukazatele kvality života pro většinu středních tříd? Mít vlastní dům či byt, být vzdělaný a zdravý. Náklady na tyto tři pilíře kvalitního života ale rostou rychleji než inflace. V mnoha případech, ale zejména v malých městech a na venkově začínají být nedosažitelné. U některých skupin lidí, například mezi bílými, manuálně pracujícími Američany ve věku 45–55 let, či nověji mezi některými skupinami mladých lidí, se střední délka života snižuje většinou následkem „smrti ze zoufalství“. Nejedná se ani tak o sebevraždy jako o alkoholismus a drogy, tedy o způsob, jak uniknout fyzické nebo duševní bolesti. Základní mechanismus je zřejmě

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy **Nové ostrovy**.

Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.